

TARTU ÜLIKOOL
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
EESTI JA VÕRDLEVA RAHVALUULE OSAKOND

Laura Prii

**NEIUST NAISEKS: IDENTITEEDI LEIDMINE
ELULOOLISTES INTERVJUDES**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Merili Metsvahi, *PhD*

Tartu 2023

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Identiteediloome ja naiskogemus eluloolises intervjuus.....	5
1.1. Elulooline intervjuu	5
2.2. Identiteediloome kaasaegses kultuuris.....	7
3.3. Identiteediloome ja naiskogemus.....	8
2. Uurimismaterjali tutvustus.....	10
3. Intervjuude analüüs	13
3.1. Identiteedimarkerid	13
3.2. Naiseks olemise tähendused	18
3.2.1. Naiskogemus ja selle mõtestamine	18
3.2.2. Naise roll, naiselikkus ja ühiskondlik kuvand	23
3.2.3. Lemmikosa naiseks olemise juures.....	29
3.3. Identiteedi leidmine	32
Kokkuvõte.....	36
Kasutatud allikad	38
Summary	40
Lisa 1.....	43

Sissejuhatus

Tänapäeval, kui üha aktuaalsemaks on muutunud inimese identiteediotsingud, on muutunud küsitavaks ka naiseks ja meheks olemise tähendus. Virtuaalmaailm, mis on üleküllastunud erinevatest lugudest ja kuvanditest, peegeldab sageli idealiseeritud ning kommertslikke arusaamu. Naiselikkusest ja mehelikkusest räägitakse üldiselt vähe või käsitletakse seda teemat alternatiivsetes kogukondades. Ka Eesti Rahvaluule Arhiivi kogumisvõistlused keskendusid viimati naiseks olemise küsimustele 90ndate lõpus.

Minu uurimishuvi põhineb isiklikul kogemusel kaasaegse maailma valikute rohkuses oma identiteeti leida. Naiskogemusel on olnud oluline osa minapildi kujunemisel ning iseendaga suhestumisel. Traditsioonilises tähenduses hõlmab naiskogemus teemasid nagu neiuks naiseks küpsemine, seksuaalsus, emadus. Samuti on naiskogemus dialoogis meheks olemise kogemusega. Minu uurimise fookuses pole need etteantud kategooriad, vaid see, kuidas tänased naised ise naiseks olemist näevad, et mõista, mis on neile tähtis.

Naiskogemuse kõrval on teine töös kasutatav põhimõiste „identiteet“. „Identiteet on teadmine endast sotsiaalseis olukordades ja suhetes“ (Kuutma 2005). Identiteedil on nii individuaalne kui kollektiivne tähendusväli. Naiseks olemine seostub kollektiivsusega, sotsiaalse kuuluvustundega, ent on ometi isiklik osa inimese minapildist ja enesetunnetusest. Mind huvitab, kuidas tajuvad oma identiteeti konkreetsed indiviidid. Seostamaks inimeste enesetaju suhet maailmaga, võtsin töö raames kasutusele mõiste „identiteedimarker“, viidates mõiste kaudu elulugudes olulisele kohal olevatele väärtushinnangutele, korduvatele temadele ja motiividele.

Selle töö eesmärk on analüüsida naiskogemusele keskenduvaid eluloolisi intervjuusid, kirjeldamaks intervjuueeritavate identiteeditaju, identiteedi leidmise teekonda ja naiseks olemise tähendusi selle keskel. Selle jaoks olen läbi viinud kuus süvaintervjuud naistega vanuses 22–45a. Olen püstitanud kolm peamist uurimisküsimust:

- 1) mille läbi need naised oma identiteeti konstrueerivad?
- 2) millised tähendused on neile tähtsad naiseks olemise juures?
- 3) kuidas nad on leidnud oma identiteedi?

Töö esimeses peatükis avan eluloolise intervjuu kui meetodi spetsiifikat, identiteediloome tähendust kaasaegses kultuuris ning toon välja varasema naisekogemusega seonduva materjali. Teises peatükis tutvustan oma uurimismaterjali. Kolmandas peatükis keskendun intervjuude analüüsile vastavalt püstitatud uurimisküsimustele.

Minu töö isiklikum ja sügavam eesmärk on mõista tänapäeva naise (sealhulgas iseennast) ning läbi isiklike lugude rääkimise julgustada inimesi olema avatumad ja üksteise jaoks rohkem olemas. Soovin avaldada tänu neile kuuete naisele, kes olid valmis oma elust ja mõtetest avameelselt ja siiralt rääkima. Samuti tänan oma juhendaja Merili Metsvahi, kelle sõbralik ja abivalmis suhtumine ning järjepidev tugi oli töö tegemisel suureks abiks.

1. Identiteediloome ja naiskogemus eluloolises intervjuus

1.1. Elulooline intervjuu

Mõeldes mõistele „elulugu“, võib tekkida ettekujutus „memuaare“ pajatavast memmekesest või raamatupoe lettidel asetsevatest värvikirevatest elulooraamatutest. Tõepoolest – elulugu võib näha kindlalt piiritletud žanrina, mis hõlmab nii suuliseid kui kirjalikke tekste, milles indiviid on jutustanud oma elust kronoloogiliselt algusest lõpuni (Kõresaar 2003a: 61). Samas kirjutab etnoloog Ene Kõresaar, et Eesti teadustekstides kasutatakse mõistet „elulugu“ laiemalt, pidades selle all silmas nii tervet elukäigu kirjeldust kui ka kogemuskesket teemajutustust. Veelgi enam – ta kasutab oma artiklis „Eluloolisest käsitusviisist Eesti kultuuriteadustes“ (2003) eluloo uurimisega paralleelselt mõistet „elulooline käsitusviis“, täpsustades, et eluloo uurimist võiks mõista pigem laialt: „...pean nende all silmas metodoloogiliselt ja interpretatiivselt mitmekesiseid püüdlusi mõista ja selgitada, kuidas individuaalsed elud ja lood (...) on mõistetavad muutuvates sotsiaalsetes ja kultuurilistes kontekstides, kuidas indiviidid näevad oma positsiooni ajalooliste ja sotsiaalsete muutumiste taustal ning millisenad nad tõlgendavad (oma) minevikku“ (Kõresaar 2003a: 62). Elulooline käsitusviis võimaldab laiahaardelisemat lähenemist kui seda on ainult kronoloogilise jutustuse uurimine.

Elulooline aines võib olla talletatud ka intervjueeritavaga koostöös. Biograafiline intervjuu, mis keskendub mingi kogemuse eri aspektidele on avaram lähenemisviis kui eluloo intervjuu, mille fookuses on elukäigu kirjeldamine ja tõlgendamine. Üldiselt eristatakse eluloo uurimises kahte suunda: elu loo (*life story*) uurimist ja elu ajaloo (*life history*) uurimist. Elu loo uurimise puhul saab keskenduda eluloonarratiivile, elu ajaloo uurimisel on fookuses indiviidi kogemusajalugu. (Kõresaar 2003a: 61) Minu uurimise keskmes on pigem indiviidi kogemusminevik kui eluloonarratiiv, kuigi elulooline kulg on samuti oluline. See on seostatav mu allika loomise meetodiga. Viisin läbi intervjuud, milles kombineerisin kahte lähenemisviisi. Ühelt poolt olid mu läbi viidud intervjuud laiemalt biograafilised, sest koostatud küsitluskava peaesmärk oli uurida naiste elu ühte kogemuslikku aspekti – naiskogemust. Teisalt liikusin küsimustega ajas lineaarselt sünnist kuni käesoleva hetkeni, peatudes ka intervjueeritava elu muudel aspektidel, püüdmaks mõista tema elukäiku laiemalt. Eluloonarratiiv tuleks veelgi paremini esile siis, kui informandid oleksid ise saanud vabalt jutustada oma elukäigust algusest lõpuni. Samas olen valinud naiskogemuse uurimiseks eluloolise käsitusviisi – eluloolise intervjuu, sest see võimaldab läheneda nähtusele mitmekülgelt, luua seoseid mineviku ja

oleviku vahel. Mind huvitab naise lugu, tema elulugu ja veelgi enam tema elukogemus (sh naiskogemus) – kuidas tema tänane mina on kujunenud ja kuidas tema kogemused seostuvad tema praeguste arusaamadega.

Kirja pandud elulool ja eluloolise intervjuu põhjal kogutud ainesel on nii sarnasusi kui erinevusi. Suuline tekst on spontaansem ja võib avada intervjuueeritava jaoks olulisi teemasid, näiteks jutustamise käigus esimesena pähe tulnud mälupilt võib olla väga tähendusrikas (Hinrikus 2006: 436). Samas võimaldab kirjutamine oma vastuseid rohkem läbi mõelda ning võib anda just vastupidi hoopis tähenduslikuma sissevaate inimese elukäiku ja mõtetesse (samas). Tuginedes Prantsuse sotsiaalteadlasele Maurice Halbwach'le (1985) selgitab Kõresaar (Kõresaar 2003b: 19), et mälu on olevikust lähtuv, valikuline ja identeetiloov. Ükskõik, kas üksinda kirjutades või folkloristiga vesteldes – see, kuidas ja mida me mäletame, sõltub olevikust.

Jutustuse või intervjuu analüüsi puhul on oluline nii see, millest räägitakse, kui ka see, kuidas räägitakse. Jerome Bruner on oma artiklis „Life as narrative“ (1986) analüüsinud nelja inimese eluloonarratiive, keskendudes sellele, kuidas need narratiivid on üles ehitatud. Kõigepealt anti informantidele pool tundi, et oma elulugu segamatult ära rääkida, järgmised pool tundi küsiti neilt lisaküsimusi (Bruner 1986: 22). See, kuidas need inimesed oma elust rääkisid, kuidas nad enesekohaseid narratiive üles ehitasid, oli tihedalt seotud sellega, mis neile elus tähtis oli või kuidas nad üldse elu tajusid. Näiteks kasutas üks noormees oma eluskäigust rääkides pidevalt erinevaid lokatiive ja ruumimetafoore, viidates erinevatele kohtadele. Ta jutus tuli ühtlasi esile, kuidas talle on olnud oluline leida elus oma „koht“. (Samas: 26) Bruner on valinud analüüsiks terve perekonna lood ning leiab ka nende narratiivide vahel seoseid, jõudes järeldusele, et see, kuidas nad oma elust räägivad, kujundab mitte nende arusaama minevikureaalsusest, vaid ka nende tulevikukogemusi (samas: 31).

Oma elust jutustamine on loov protsess (Jaago 2001: 9, 265), inimene näeb minevikku oleviku valguses, jutustuse sees on kombineerunud tema tänased tõlgendused mineviku kogemustega: „Seega ei ole biograafiline narratiiv lihtsalt lineaarne kronoloogia, vaid kompleksne minevikutaju olevikukogemuses, tulevikuperspektiivides ja nende muutuvates kontekstides“ (Kõresaar 2003a: 69). Kogemuste ja nende tõlgenduste kaudu saab aimu inimese mõtteviisist. Mõjuka prantsuse filosoofi Michel Foucault järgi „ei ole ühtegi kogemust, mis ei oleks ühtlasi

mõtteviis" (tsit Kõresaar 2003b: 22). Elulooline aines on kompleksne materjal ning avab hästi erinevaid kihte inimese elus.

Inimese enda jaoks on tema kogemus sageli isiklik, kuid selles võib eristada biograafilisi, sotsiaalseid, ajaloolisi ja kultuurilisi kontekste (Kõresaar 2003a: 70). Ameerika antropoloog George Marcus (1992: 316–317) toob välja, et kollektiivset saab uurida individuaalse kaudu – autobiograafiad kätkevad endas kollektiivseid representatsioone (Kõresaar 2003b: 8). Inimeste isiklikud ja individuaalsed lood peegeldavad kollektiivseid arusaamu.

2.2. Identiteediloome kaasaegses kultuuris

Identiteedi mõiste on tänapäeval laialt levinud ning seostub kaasaegse kultuuri individualistliku maailmakäsitlusega. Teisalt on identiteedil ühendav aspekt. Individuaalne identiteet peegeldab inimese ainulaadsust ja isikupära, mis teda teistest eristab. Kollektiivne identiteet seob inimese teiste rühmadega, näiteks rahvusliku või soolise kategooria kaudu. (Kuutma 2005). Identiteeti võib küll liigitada kollektiivseks ja individuaalseks, kuid tegu on siiski kompleksse nähtusega – kollektiivne ja individuaalne võivad inimese enesetajus olla põimunud ning piiri nende vahele on raske tõmmata.

Olenevalt ajastust ja kultuurist on inimesed tajunud oma identiteeti erinevalt. Anthony Giddens vastandab raamatus „Modernity and self-identity“ (1991) modernset ja traditsioonilist kultuuri, rõhutades, et just modernset ühiskonda iseloomustab eriline teadlikkus oma individuaalsest identiteedist (*self-identity*). Modernismieelses ajas olid paljud identiteeti loovad aspektid (nt sotsiaalne staatus, päritolu, sugu) selgelt paigas ning mõtteviis, et igal indiviidil on oma ainulaadne iseloom ja potentsiaal, mida kasutada või kasutamata jätta, võõras (Giddens 1991: 74).

Modernset ühiskonda iseloomustab suur valikuvabadus – valikute tegemine on üks modernse „mina“ (*self*) põhikomponente (Giddens 1991: 75). Kaasaegset identiteedi kontseptsiooni peegeldavad suurepäraselt eneseabimaterjalid: „Oma mina nähakse kui refleksiivset projekti, mille eest inimene ise vastutab (...). Me oleme mitte need, kes me oleme, vaid need, kelleks me ennast loome“ (“*The self is seen as a reflexive project, for which the individual is responsible (...). We are, not what we are, but we make of ourselves*“) (samas: 75). Inimesel tuleb ise

otsustada, mida teha, kuidas käituda ja kes olla (samas: 75). Ka traditsionaalses kultuuris tehakse valikuid, kuid kitsamates raamides (samas: 80). Eelmodernsel ajal tajusid inimesed end osana kollektiivist ning ei pidanud oma „mina“ üle nii palju juurdlema kui tänapäeval.

Modernse inimese (enese)identiteet (*self-identity*) väljendub läbi narratiivi, kusjuures autobiograafia (oma elu ajaloo mõistmine) on selle identiteedi tuum. Seda enesekohast narratiivi tuleb inimesel endal ise arendada ja selle kallal vaeva näha. (Giddens 1991: 76) Teadlikkus iseendast pakub turvatunnet ning aitab valikuterohkes maailmas toime tulla. Autobiograafilise teksti kirjutamine (nt päevikuvormis) on näiteks üks meetod, mida kasutatakse teraapiates. Oma elu ajalugu mõistes suudetakse minevikuga nõ lõpp-arve teha ja ennast tulevikuvõimalustele avada. (Samas: 72) Isikliku narratiivi „käimas hoidmine“ aitab lisaks identiteedi kindlustamisele hoida kontakti individuaalse ajaga, mis on kaasaegse inimese jaoks olulisem kui väline aeg. Oma isikliku aja kontrollimine on tähtis, et end teostada, maksimaalselt käesolevat hetke nautida ja elu täiel rinnal elada. (Samas: 77) Ka oma elu planeerimine on ülioluline, arvestades seda, kui erinevalt on võimalik oma elu elada (samas: 85). Enesekohane narratiiv on tihedalt seotud tänapäeva ühiskonna minakontseptsiooniga.

3.3. Identiteediloome ja naiskogemus

Enesekohaseid lugusid on ometi räägitud juba muistsetest aegadest alateist. Nende narratiivide konstrueerimine on siiski varieerunud (Bruner 1986: 16). Merili Metsvahi on artiklis „Cultural Differences in Life-Story Narration“ (2004) kirjutanud, kuidas kahe erinevast kultuurikeskkonnast pärit naise maailmavaade ja seega ka oma elust rääkimise viis on väga erinev ning seda mitte niivõrd individuaalsete, kuivõrd kultuuriliste erinevuste tõttu. Setu naine Ksenia, kes on veetnud suurema osa oma elust pisikeses Eesti-Vene piirilinnas, vastab küsimusele – räägi oma elust – viisil, kus tema jutu keskpunktis on pigem episoodid tema elust, keskkond, teised inimesed. Ta räägib lugusid, mida võiks olla „auditooriumil“ huvitav kuulata, nii nagu suulises kultuuris kohane. Ta ei tulnud selle pealegi, et rääkida oma elust kuidagi pihtimuslikus vormis, mõelda iseenda ja oma valikute üle ning näha ennast oma maailma keskpunktis. Kseniat polnud mõjutanud kirjalik kultuur ja läänelik mõtlemine ega ka suured ajaloolised muutused sedavõrd mõjutanud, et need oleks tema turvalist elukeskkonda kõigutanud ja tekitanud vajaduse oma elukäiku mõtestada. Teine naine – Ludmilla – kes oli veetnud suure osa oma elust hoopis Austraalias, oli vastupidiselt Kseniale väga aldis rääkima oma elu algusest lõpuni, ilma, et keegi oleks seda isegi küsinud. Samuti oli Ludmilla kaotanud

hiljuti oma abikaasa ja läbimas suuri elumuutusi, mis tõstatas vajaduse oma elu tagasivaatavalt läbi rääkida. Suurlinn ja kirjakultuur soosivad pikkade kronoloogiliste lugude rääkimist. (Samas, 151–156) Kaasajale on iseloomulik oma identiteedi konstrueerimine mina-keskselt.

Minu küsitluskava oli üles ehitatud just modernse identiteeditaju ümber. Ma ei oodanud kronoloogilist segamatut jutustust algusest lõpuni, ent oma „mina“ analüüsisivat käsitlust siiski. Intervjueeritud kuue naise (vanuses 22-45) jaoks oli see loomulik – vestlused kulgesid ilma, et oleksin pidanud oma lähenemisviisi muutma. Esialgu plaanisin uurimistöö jaoks intervjueerida ka oma vanaema (79a). See intervjuu jäi olemata, ent vanaemaga töö üle arutledes märkasin paralleele eelmainitud Ksenia arusaamisega iseendast ja oma elust. Kui mainisin talle, et meie intervjuu jääb seekord ära, kommenteeris ta omalt poolt, et ega tema suguvõsas olegi erilisi naisi, kellest rääkida oleks. Sujuvalt hakkas ta mulle siiski rääkima oma vanaemast, kes oli olnud ainus haritud naine tema suguvõsas ja niimoodi läks jutt üha enam episoodilistele mälestustele tema lapsepõlvest. Vanade lugude üleskerkimist võis põhjustada laialt levinud arusaam, et folkloristika tähendab millegi „vana“ uurimist. Ühtlasi on eakale inimesele kombeks lapsepõlve meenutada. Samas võis vanaema vastus olla mõjutatud sellest, et ta on üles kasvanud kümnelapselises peres ning veetnud suurema osa oma elust väikeses külas. Tema jaoks on loomulik oma elu mõtestada läbi teiste inimeste ja kogetud sündmuste, iseend tagaplaanile jättes. Oma minale, mõtetele, tunnetele ja kronoloogilisele elukäigule keskendumine pole igal juhul ainus viis, kuidas oma elust rääkida.

Naiseks olemisega seonduvad teemad olid veel eelmisel sajandil tabud: „Naiselikkusega, naiseks olemisega, naise seksuaalsusega ja emadusega on seotud palju tabusid meie kultuuris ja enamasti on just need teemad olnud sobimatud selleks, et neist avalikult kõnelda...” (Annuk 1997: 10). Samas on sooidentiteet üks osa inimese enesetajust. Eesti Kultuurilooline Arhiiv on Rutt Hinrikuse eestvedamisel korraldanud elulugude kogumist alates 1989. aastast (Eesti Kirjandusmuuseum 2023). Naiseks olemise kogemusele keskendus esmakordselt 1995. aastal esitatud üleskutse, mille raames laekus küll ainult mõnikümmend elulugu. Eve Annuk koostas varasemate ja selle kogumisvõistluse töödest naiste elulugude kogumiku „Naised kõnelevad“ (1997). Selles kogumikus on eri generatsioonide, erineva haridusliku ja sotsiaalse taustaga naiste elulugusid. Naise(liku) elukogemuse kujutamine on kogumikus siiski tagaplaanil. Nendes elulugudes keskendusid naised sageli tööle (seda ka laiemas tähenduses) ning enda asemel teistele (Annuk 1997: 10). Samal aastal korraldati veel elulugude kogumisvõistlus, mille fookuses oli seksuaalsus. Mere Karusoo avaldas valimiku nendest elulugudest

kogumikus „Kured läinud, kurjad ilmad“ (1997). Need elulood ei kata samuti ammendavalt naiseks olemise teemat. Eesti Rahvaluule Arhiivi kogumisvõistluste nimekirjast võib leida näiteks pulmakombestiku teemalise küsitluskava ja elulugude kirjutamist intsieeriva küsimustiku „Minu elu ja armastus“ (Eesti Rahvaluule Arhiiv 2023). Sooküsimustega ei tegele aga kumbki. Minu küsitluskava eesmärk oli avada naiseks olemise kogemust intervjueeritavate eludes ja enesetajus. See lähenemine võimaldab avada tähendusi, mida eelmainitud materjali põhjal on keeruline teha.

2. Uurimismaterjali tutvustus

Uurimismaterjali moodustavad minu kui uurija poolt läbi viidud intervjuud kuue naisega vanuses 22–45. Pidasin oluliseks paluda intervjuule naisi võimalikult erineva taustaga: erinevates vanustes (22, 24, 34, 38, keskealine¹, 45), erinevatelt elualadelt (massöör, lapsehoidja, juuksur, noorsootöötaja, majandustudeng, IT-tudeng) ja ka erineva päritoluga (praegune elukoht: Viljandi, Tallinn, Tartu; sünnikohtade hulgas lisaks Antsla ja Jõhvi). Kuna tegemist on naiskogemuse uurimisega laiemalt, siis ei olnud mul intervjueeritavate valimisel muid põhjapanevaid kriteeriumeid. Vanusevahemik hõlmab kahte põlvkonda – seetõttu saab tähelepanu pöörata ka põlvkondlikele erinevustele, ent samas leida põlvkondadeüleseid aspekte. Intervjueeritavate valikul mängis veel rolli lihtne inimlik aspekt – tuli leida naised, kes oleks valmis avatult oma elukogemust jagama. Kolm neist on minu enda tutvusringkonnast, seega mulle rohkemal või vähemal määral lähedased. Teised kolm aga pigem võõrad – üks väga põgusalt tuttav, üks mu pereliikme töökaaslane – ainult teretuttav, viimane aga juhendaja kaudu intervjuule palutud naisterahvas, kellega kohtusin esimest korda. Minu eesmärk oli läbi viia süvaintervjuud ning seetõttu oli ka kuue intervjuu põhjal kogutud materjal analüüsiks piisav.

Intervjuud said läbi viidud vabas vormis, pidades siiski silmas varem koostatud küsitluskava (Lisa 1). Küsitluskava mõte oli kõigis intervjuudes sama: proovida intervjuu jooksul läbi käia n-ö terve elukaar, keskendudes eriliselt naiskogemuslikule aspektile. See tähendab, et intervjueeritavatel oli osaliselt võimalus oma elukäiku vabalt kirjeldada. Samas püüdsin küsimustega avada just naiskogemust, uurides näiteks, kas nad mängisid lapsena rohkem poiste või tüdrukutega (millised need dünaamikad olid) või kas vanemad või õpetajad eristasid lapsi

¹ Üks intervjueeritav ei soovinud oma täpset vanust avaldada.

kuidagi soopõhiselt. Sellised küsimused olid sageli tõukeks teemadele, millest intervjuueeritavad ise rääkida tahtsid. Teisalt sisaldas küsitluskava ka üldisemaid küsimusi, et mõista intervjuueeritavate elu ja armusaamu laiemalt. Küsisin näiteks: mida tahaksid võtta kaasa oma lapsepõlvest ja mida mitte; millised olid su unistused gümnaasiumiajal; millised olid su ülikooliaja tähtsaimad teemad. Kindlasti on tähelepanuväärsed ka identiteeditaju ja minapildiga seonduvad küsimused, näiteks: milline laps sa olid või milline oli su minapilt varases täiskasvanueas; kuidas kogesid ennast kui noort naist varases täiskasvanueas. Eraldi osa moodustasid intervjuude viimased küsimused, mis keskendusid laiemalt naistemadele ja pigem „oleviku-minale“, näiteks: mis on naiselikkus sinu jaoks; kas sul on olnud naiseeskujusid; mis on naiste suurimad väljakutsed; mis on su lemmikosa naiseks olemise juures. See oli võimaluseks avada veelgi nii oma elukäiku kui arusaamu naiseks olemise teemal.

Enne igat intervjuud kohandasin küsitluskava vastavalt intervjuueeritavale – nii palju, kui ma temast varasemalt teadsin. Näiteks olin ühe intervjuueeritava puhul kursis, et gümnaasiumi ajal sai temast kristlane. Seetõttu oskasin küsida tema usulise teekonna kohta. Kui ma intervjuueeritavat varasemalt hästi ei tundnud, formuleerisin üldisemaid küsimusi, näiteks: millised on olnud su elu suurimad murdepunktid. Teadvustan, et küsitluskava sai osaliselt koostatud oma isikliku kogemuse põhjal, lähtudes sellest, mis mulle on elus tähtis olnud. Intervjuude jooksul püüdsin aga võimalikult palju mõista konkreetse inimese kogemust, loobudes mingite teemade üle arutlemisest täielikult või tuues spontaanselt esile täiesti uusi küsimusi. Kõik kuus küsitluskava on seega teineteisest eristuvad (üks võimalik variant: vt lisa 1). Veelgi erinevamaks kujunesid aga reaalsed vestlused.

Intervjuude pikkus varieerub 1,5 h–2,5 h. Kõik vestlused kulgesid suuremate tõrgeteta – ainult ühel intervjuul lülitus helisalvesti vahepeal umbes paarikümneks minutiks kinni (tähendasin märkmed üles mälu järgi kohe pärast intervjuud). Samuti kulgesid intervjuud sisulises ja emotsionaalses mõttes meeldivalt. Tegu oli rahuliku ajaga, mis sai võetud konkreetselt intervjuu tegemiseks. Üks intervjuudest toimus Zoom'i vahendusel, teised kõik vahetult (Tartus, Tallinnas ja Viljandis). Olin positiivselt üllatunud, kui võrd avatud ja liigutavaks need vestlused kujunesid. Kõik naised oli intervjuu andmisest huvitatud ja jagasid oma kogemusi rõõmuga.

Materjali salvestasin telefoni helisalvestiga (rakendusega Super Recorder), audiofailid on mõeldud kuulamiseks ainult mulle ja juhendajale. Tegin kõikidest intervjuudest põhjalikud helinimestikud/kokkuvõtted (neid on uuritavate privaatsuse tagamiseks võimalik lugeda samuti ainult minul ja juhendajal), mis olid audiofailide kõrval peamiseks allikaks uurimise läbiviimisel. Ühtlasi hindan intervjuude käigus saadud uurijakogemust. Mälestused intervjuudest, mis võivad uurimisprotsessis üles kerkida on allikmaterjali tõlgendamisel samuti olulised.

Kõik isikud jäävad töös nimeliselt anonüümseks (kasutan pseudonüüme) ning püüan austada intervjuueeritavate privaatsust nii palju, kui võimalik.

3. Intervjuude analüüs

3.1. Identiteedimarkerid

Kõik kuus intervjuud on sisuliselt üsna erinevad. Annika (24a), Mai (keskealine), Ketlini (22 a), Liilia (38a), Tiina (34a) ja Ave (45a) elukogemused ja nendest rääkimine ning tõlgendamine on üksteisest eristuvad. Igas intervjuus tuli esile teatud rääkimisviis või teemad, millel oli tähendus intervjuueeritava elus ja identiteeditajus. Intervjuueeritavad konstrueerivad oma identiteedi läbi millegi, nende „mina“ tuleb esile omal viisil. Kusjuures see, millest räägitakse, seostub sellega, kuidas räägitakse. Intervjuusid analüüsid tekkis vajadus mõiste järgi, mille läbi saaks neid esile tulnud aspekte välja tuua, seega võtsin kasutusele termini „identiteedimarker“. Identiteedimarker peegeldab mingit aspekti inimese enesetajust – on seotud sellega, kuidas see inimene iseennast ning maailma ja nendevahelist suhet näeb. Intervjuueeritud naiste identiteedimarkerid tulevad läbi eluloolise narratiivide hästi esile.

Annika (intervjuu 1) identiteeti markeerib iseseisvus ja „mina“ sõltumatus keskkonnast. Ta kasvas üles Viljandi lähistel väikeses alevikus. Oma esimesest kodust, mida iseloomustab ta läbi vaesuse ja puuduse, kolis ta 4-aastaselt ema uue kaasa juurde, kes Annika ühtlasi lapsendas. Lisaks mitmele kolimisele räägib Annika lapsepõlve meenutades vanemate tülidest, mis seisnesid selles, et isa ootas emalt lisaks tööle käimisele ja kodutööde tegemisele abi ka ehitus- ja aiatöödega. Annika seob sarnase teema oma praeguse suhte väljakutsetega, rõhutades, et inimene peab ise saama valida, mida ta teha tahab: „*teise inimese kõrval eksisteerides peaksid saama teha, mida ise tahad...ei ole ühe elamiseviis parem kui teisel*“ (...) „*ela ja lase teistel elada*“ (intervjuu 1). Põhikooliajal olid Annikal küll kaks väga head sõpra, kuid ennast kirjeldab ta pigem teistest eristuvana, olles tagasihoidlikum ja arglikum. Gümnaasiumiaegsest „minast“ on ta väga eneseteadlik, tuues iga aastaga seonduvalt välja erisuguse „mina“ ja erisugused unistused. Oma tolleaegse suhte ja sellega seonduva minapildi purunemise üle ei jää Annika heietama, vaid keskendub pigem iseenda unistustele. Annika püüdis näiteks valusate tunnete eest välismaale „põgeneda“, minnes USA-sse lapsehoidjaks. See kogemus kinnitas aga arusaama, et keskkonnast ei sõltu midagi, alustada tuleb endast: „*...lõpuks ma sain aru, et keskkonnast ei olene mitte midagi, ma võin minna maailma kõige ilusamasse kohta ja mul on täiesti suva, kui ma ise tunnen ennast halvasti*“. USA-st tagasi tulles läks Annika õppima ärindust. Ühtlasi hakkas ta käima teraapias, et iseendaga tööd tehes oma minapilt taastada. Oma tänase kaaslase leidis Annika tänu õigele visioonile ning ka iseenda kujundamises mängib tema

jaoks rolli õige visioon iseendast: „*Mul on teadmine ja visioon sellest minust endast, aga ma ei ole suutnud seda veel saavutada, sest ma olen ka lihtsalt inimene, aga vähemalt see visioon sellest täiusest on see eeskuju, mille poole püüelda*“ (intervjuu 1). Nii oma kaaslaste ette kujutamine ning enda „tuleviku enda“ poole liikumine näitab, kuivõrd oluline on Annika jaoks teada, mida ta tahab ning see siis iseseisvalt saavutada.

Intervjuust Maiga (intervjuu 2) kerkib esile kogukondlik perspektiiv või koostegemise olulisus tema elus. Mai on sündinud, kasvanud ja kogu oma elu elanud Tartus, ent peab enda teiseks koduks maakodu Võrumaal, kus praegu elavad tema vanemad. Ta toob välja, et lisaks maakodule ja suhtlusele perega on suurt rolli ta elus mänginud sõbrad, kellest mitmetega suhtleb ta kooliajast saadik. Oma kooliaegagi kirjeldab Mai läbi ühiste koorireiside ja tegemiste. Gümnaasiumiaeg seostub Mail eelkõige olulise elumuutusega – temast sai kristlane, mistõttu hakkas ta käima ka koguduses, kus samuti veedeti aega „kämpades“. Peale gümnaasiumi lõpetamist õppis Mai eripedagoogikat, kuid otsustas õpingud katkestada, võtta n-ö vaheaasta ja minna lapsehoidjaks Saksamaale. Erilist muljet avaldas talle sealse perekonna tihe läbikäimine ja üheskoos lõbutsemine, mis eesti peredes nii tavaline ei ole: „*nad hästi väärtustasid seda, et kogu aeg midagi koos teha ja...(...) mulle õudsalt meeldis see, et mitte ainult selle pere keskel, aga nende – laiendatud pered nii-öelda ka – et vanemate pere ja nad said hästi palju kokku, said omavahel hästi läbi, need suured perekokkutulekud olid nii ägedad*“ (intervjuu 2). Tagasi tulles jätkas Mai õpinguid hariduspoliitika ja hariduskorralduse erialal. Ülikooli lõpetamise järel teadis Mai, et soovib leida kristlikku tööd ning tegeleda noortega. Ta saigi tööle ühte Tartu misjonariorganisatsiooni, mille tegevus on suunatud tudengitele – seal töötab ta siiani. Intervjuu käigus tulevad esile ka Mai töökogemuse kollektiivsed aspektid. Kogu intervjuu peegeldab, et Mai on pidevalt olnud osa kogukondlikust olemisest.

Intervjuu Ketliniga (intervjuu 3) on äärmiselt sisutihe, sündmusterohke ja detailne. Oma elust räägib ta läbi konkreetsete olukordade ja inimeste, analüüsides pidevalt nende mõju iseendale. Ketlin kasvas üles 5-korruselises majas Tartu külje all. Lapsepõlves ümbritses teda suur sõpruskond („*äge tüdrukute sats*“) ning olulist rolli mängis ka vanema venna eeskuju. Ränka mõju avaldas Ketlinile kolimine 12-aastasena, mistõttu ta kaotas sideme oma tolleaegse sõpruskonnaga. Põhikooliaega kirjeldab Ketlin samuti läbi erinevate sõprussuhete ja olukordade, näiteks tekkis tal oma venna kaudu huvi arvutimängude vastu ning ta leidis oma kamba: „*K. vend M. oli minu venna klassivend (...)* Meil tekkis mingisugune kamp tüdrukuid –

sorry – kamp poisse nagu – ma arvan sealt tuleb see mul veits nagu see mingi IT-teema ka sisse – ja siis mina ja K. nagu kahekesi ja siis me mängisime, et me pelasime nagu, me olime nagu, me olime nagu veits nagu need mingid IT-tšikid“ (intervjuu 2). Teismeiga varjutavad Ketlini jaoks mitmed keerulised teemad nagu depressioon ja toitumishäire, kusjuures mõlemat seostab ta ka keeruliste sündmustega peres – Ketlini ema kolis mõneks ajaks kodust eemale, kui Ketlin oli 12-aastane. Gümnaasiumiajal mängisid suhted ta jaoks jätkuvalt olulist roll – samamoodi kui põhikooli ajal oli Ketlin osa väga konkreetsest kambast (toob välja ka mõlema kamba nime). Nii sõprade tugi kui suhete paranemine emaga mõjutasid teda positiivselt, näiteks toitumishäire taandus. Samas langes Ketlin keerulise romantilise suhte tagajärjel taaskord sügavasse depressiooni, millest välja tulla aitas psühholoogi abi ja oma hobi leidmine. Peale gümnaasiumi lõppu ja keerulist vaheaastat Hollandis läks Ketlin just tolle noormehe eeskuju ajel õppima IT-teaduskonda. Ketlin loob terve intervjuu vältel palju seoseid iseenda ja oma keskkonna vahel, kusjuures tema minapilt, huvid ja hobid on seotud teda ümbritsevate inimeste ja olukordadega.

Intervjuu Liiliaga (intervjuu 4) on emotsionaalne, tõusevad üles mitmed teemad, mis teda sügavalt puudutavad. Tema arutlustest jääb kõlama lapsepõlve olulisus tema eluloos ja identiteeditajus. Liilia kasvas üles Tallinnas, Lasnamäel. Ta toob välja, et ei ole selle üle uhke, sest see ei olnud „tema koht“. Samas sai ta veeta suved Tartu lähedal vanaema juures, millega seonduvad positiivsed mälestused. Liilia kirjeldab, kuidas tema vanematel ei olnud tema jaoks piisavalt aega ja ta ei kogunud end nende poolt armastatuna. Keerulised suhted vanematega, eriti emaga, mõjutavad Liilia arvates ka tema enda suhet oma lapsega: *„Ja nii huvitav, ma praegu vaatan ka seda aega, et kui mingi aeg meil oli neid mängimisi ja tore olemist, aga mingi aeg läks nagu raskeks ja tuli neid karjumisi ja teismeiga, et mis siis nagu valesti läks...nagu noh, nagu praegu K.-ga tunnen, et et beebieas mul oli küll raske, aga ma nautisin seda ja mis nüüd on valesti läinud, et miks meil ei ole seda head läbisaamist kodus...pean rohkem süübitama sellesse“* (intervjuu 4). Sageli on need analüüsikohad seotud meenutustega ja arusaamistega, mida ta on mõistnud erinevate teraapiate käigus. Äärmiselt positiivse mõju on jätnud Liilia ellu üks tema õdedest, kes on Downi sündroomiga – tema on õpetanud Liiliale tingimusteta armastust: *„kui teda ei oleks, siis ma ei oleks nii elus südame poolest“* (...) *Downi sündroomiga nagu nad on – soojad südamed ja hoolivad“* (intervjuu 4). Kooliaeg seostub Liiliale pigem raskustega, näiteks tunnistab ta, et oli kiusatud ning ei saanud oma olukorras kelleltki tuge. Peale õhtukooli tegi Liilia ema soovitusel valiku minna õppima kutsekooli IT-tehnoloogiat,

arvutitega seotud erialale (ei täpsustanud). Iseseisvasse ellu minnes tekkis Liiliale aegamisi elukaaslane ning 28-aastaselt sai ta emaks (Liilia õppis hilisemas eas ka lapsehoidjaks). Emaks saamine on Liilia elus üks olulisemaid murdepunkte ja suurimaid väärtusi. Lapse kasvatamine aitas tal küll iseseisvuda, ent tõi taas esile raskused, mis seonduvad ka vanema generatsiooni vähese toega. Ta analüüsib möödunud sündmusi läbivalt, kusjuures märkab aspekte, mis on teda negatiivselt mõjutanud. Positiivsete mälestuste üle, mis äkitisi meelde tulevad, on ta pigem üllatunud. Igal juhul on lapsepõlve mõju tema elus olulisel kohal.

Tiina (intervjuu 5) leiab terve intervjuu vältel korduvalt seoseid iseenda ja looduse vahel. Side loodusega ilmneb nii lapsepõlvest kui täiskasvanueast rääkides. Tiina kasvas üles Väike-Maarjas, kuid veetis suved vanaema juures. Tiina kirjeldab sooja tundega sealseid inimesi ja maastikku, meenutab tänulikkusega heinategu ning võimalust veeta osa oma lapsepõlvest looduse ja loomade keskel. Ka vanaemal on olnud oluline roll Tiina elus – tema soe süda ja embus on see, mille Tiina võtaks oma kodust kaasa ning ta tunneb, et on ka ise pigem vanaema „masti“. Samuti tuleb läbi vanaema ja looduse Tiina ellu igatsus ka oma lapsed maal üles kasvatada: „...mul oli lapsepõlves nagu kaks kodu olnud, üks oli vanaema juures, jah kindlasti jah, et sealt mul tuleb see, et kui mul laps endal väike oli, siis mul oli oluline, et laps saab maal kasvada koos loomadega, et selle ma olen kindlasti kaasa võtnud või täitnud ka“ (intervjuu 5). Peale põhikooli läks Tiina ema soovitusel õppima Säreverre põllumajandust, hobusekasvatust, millele järgnes praktika ühes suures farmis. Praktika lõppedes kutsuti Tiina sinna juhatajana tööle. Tegu oli raske ülesandega ja Tiina põles läbi, kuid pärast mõningaid käimisi välismaal (lapsehoidjaks ja õunu korjamas) läks ta taas samasse farmi tööle. Tiina kirjeldab, kuidas tal tekkis farmitöö järele ka mõnetine igatsus ning meenutab muuseas, kuidas vanaisa oli alati väärtustanud töö tegemist, hõigates lastele „hainale, hainale“, kui need liiga kõvasti mängisid. Peale farmi naasmist tekkis Tiinal ja farmis töötaval perepojal suhe ning Tiina jäi lapseootele. Nüüdseks on nad elukaaslasega farmi maha müünud, kuid peavad endiselt väikest lihavaise karja. Hetkel töötab Tiina massöörina. Naiseks olemise teemad seob Tiina samuti loodusega, nimetades muuseas tänapäeva naiste üheks suurimaks väljakutseks loodusest irdumise. Looduses veedetud hetki kirjeldab Tiina väga elavalt, mis annab samuti mõista, et Tiina jaoks on side loodusega üheks tema identiteedimarkeriks.

Intervjuus Avega (intervjuu 6) on kesksel kohal perekond (ja perekondlikkus/kogukondlikkus), mis on oluline osa tema identiteeditajust. Ave sündis ja kasvas üles Lohusuus koos kahe õe ja ühe vennaga. Ave ema oli kodune ning tegeles palju lastega, isa oli traktorist. Oma lapsepõlve

kirjeldab ta kui helget ja rõõmsat: „*selline kokkuhoidev pere oli, et ikkagi pidasime silma peal niimoodi üksteisel, lapsepõlv oli selline helge rõõmus, vahest käisime isaga kaasas traktori peal sõitmas (...) selline hästi tore jah, et jah, saame siinamaani ka hästi läbi*“ (intervjuu 6). Ave räägib, kuidas sai naabrilastega hullatud, tüdrukud ja poisid mängisid üheskoos õues, kusjuures naabrilastega suhtleb Ave siiani. Lastel tuli teha ka igasuguseid töid, näiteks meenutab ta heinategu ning peenra rohimist, kuid sellega seonduvad ainult positiivsed emotsioonid. Koolis käimine mõjus esialgu Avele natuke võõralt ning õppimine tekitas ka mõningaid raskuseid, kuid sellest rääkides jääb Ave samuti positiivseks, lisades, et elu kandis teda läbi. Peale gümnaasiumi läks Ave õppima juuksuriks. Oma elukoha Jõhvi leidis Ave tänu naabrinaisele, kelle tuttav tädi ke talle lahkesti peavarju pakkus. Pärast kooli lõpetamist jäi Ave Jõhvi ka tööle. Ave kirjeldab muuseas, kuidas venekeelse kogukonna keskel viibimine õpetas talle palju. Pisar silmas, räägib Ave vene rahvusele omasest lahkusest, sõbralikkusest ja perekondlikkusest: „...*ja nende peretraditsioone ja väärtusi, et ütleks, et on mida õppida, et neil on hästi tugev side oma juurtega, aga et see rikastas hästi palju (...) et see toob nagu helguse silma*“ (intervjuu 6). Juuksuriametis olles kohtus Ave ka oma praeguse elukaaslasega, kellega nad kolisid peatselt Tartusse ning said kaks last. Perekond on ka Ave hilisemast elust rääkides pidevalt esil – ta seostab iseenda oma mehe või lastega.

Minakeskne identiteeditaju on ilmne kõikides intervjuudes, kuid võib leida siiski mõningaid olulisi erisusi. Mai ja Ave identiteeditaju on kõige kollektiivsem. Mõlemad naised on lapsepõlvest saati olnud osa kogukondlikust olemisest ning nende minakäsitus on läbivalt seotud kogukonnaga. See võib tuleneda põlvkondlikest erinevustest – vanemale põlvkonnale on omane kollektiivsem identiteeditaju. Ka Ketlini räägitus on sündmused ja teised inimesed olulisel kohal, kuid samas toob ta pidevalt välja, kuidas väline on teda isiksusena mõjutanud. Teise noorema põlvkonna naise – Annika – identiteedimarker on selgelt iseseisvus ning arusaam iseenda sõltumatusest. Kollektiivset identiteeditaju võib seostada ka päritoluga – kas intervjuueeritav on kasvanud maapiirkonnas või linnas. Ave puhul on eriti märkimisväärne, kuidas maal kasvades ümbritses teda kogukond, kellega ta suhtleb siiani. Tiina või Liilia, kes veetsid küll suved maal, kuid kasvasid linnakeskkonnas, oma identiteeti niivõrd kogukondlikuna ei taju. Samas kasvas ka Annika maal ning Ketlin piirkonnas, kus oli laste vahel tihe läbikäimine. Võib järeldada, et individuaalne identiteeditaju on viimaste aastakümnetega märkimisväärselt tugevnenud – olenemata sellest, kus on üles kasvatud.

3.2. Naiseks olemise tähendused

3.2.1. Naiskogemus ja selle mõtestamine

Intervjueeritavate naiskogemus on samuti eripalgeline ning esile tulevad pigem erilaadi kogemused. Samas on naiseks olemise mõtestamine seotud kõigi intervjueeritavate jaoks nende üldise identiteeditaju ja elukäiguga. Nende identiteedimarkerid ilmnevad ka läbi naiskogemuse mõtestamise.

Annika (intervjuu 1) jaoks on sooline kuuluvus midagi nii loomulikku ja sünniga kaasnevat, et seda kuidagi eraldi mõtestada oleks talle võõras. Kui küsisin näiteks, kuidas mõjutas gümnaasiumiaegse suhte purunemine tema nägemust endast kui naisest, mõjus selline lähenemine talle veidralt: „...mul on nagu alati olnud...sünnist saati tunnetus endast kui *“emasest” isiksusest, naissoost inimliigist-sordist, aga ma ei ütleks, et see suhe mind kuidagi nagu...ütlen ausalt, nagu ma ei saagi ka aru, mida see naiseks olemine nagu selles mõttes tähendab – nagu see teadmine, tunnetus naissoost isend olemast, see on olnud alati, aga see suhe kindlasti nagu selles mõttes midagi ei muutnud*“ (intervjuu 1). Ta seostab ennast pigem lapselikkusega, mitte naiseks olemise ja naiselikkusega, selgitades, et mida turvalisem on suhe, seda rohkem saab ruumi tema „sisemine laps“. Autentsuse soov on kooskõlas Annika minakeskse identiteeditajuga – kõige tähtsam on olla „mina ise“.

Mai (intervjuu 2) jaoks on iseenesestmõistetav eristada mehi ja naisi, kusjuures soolise eristusega seondub loomulikkus. Näiteks lapsena jõlkus Mai oma vanema venna järel ning tegi „poisteasju“. Kooliajal tekkisid aga eraldi poiste- ja tüdrukutekambad ning see on Mai arvates tavaline – mingil hetkel tahetaksegi tüdrukuna teha „tüdrukute asju“. Ta toob välja, et naudib meeste seltskonda siiani. Ainult naissoost seltskond võib mingil hetkel olla liiga „pehmo“ ning mehed toovad seltskonda mingit vahetust. Samas lisab Mai, et naistega saab rääkida „naistejutte“. „*Vahel, kui tunnen, et kui tüdrukute seltskonda on liiga palju, siis ma lähen sinna – kuulan traktorite juttu – mitte otseselt aga – noh, ma ei tea, kas sa saad aru, ja samas samamoodi, kui ma olen sunnitud liiga palju poiste seltskonnas olema, siis vist pigem tahaks nagu tüdrukute seltskonda tagasi*“ (intervjuu 2). Kokkuvõttes rõhutab ta, et ideaalne seltskond on selline, kus on nii mehi kui naisi. Mai mõtted naistest ja meestest seonduvad hästi tema kollektiivse identiteeditajuga.

Ketlini (intervjuu 3) eluloos ja oma identiteedi leidmise protsessis on olnud seksuaalsus ja romantilised suhted (sealhulgas suhe oma kehaga) tähtsal kohal. Näiteks kirjeldab ta pikalt oma keerulist armumist peale gümnaasiumi: „*aga siis mulle hakkas M. meeldima, seal augustis kuskil ja siis – sealt ja hakkas minu elu allakäik ütleme nii...*“ (intervjuu 3). Esimesed seksuaalsed kogemused ja vastamata armastus on oluline osa tema elukäigust: „*see oli üks seksuaalsuse küsimus, aga sellega räägibki nagu enamuse seda – kuidas öelda – sellest tuli nii palju asju minu elus, et nagu sellest nagu algas nii palju asju ja...*“ (intervjuu 3). Seksuaalse identiteedi küsimus oli päevakorras gümnaasiumis, kui Ketlin avastas, et talle meeldivad ka tüdrukud. Kuna tema sõpruskond oli selle osas nii toetav, siis ei olnud see kuidagi probleemiks. Inimeste mõju minapildile on Ketlini puhul oluline.

Liilia (intervjuu 4) toob intervjuu käigus välja, et kooliaegsel kiusamisel oli negatiivne mõju tema naiseks olemise kogemusele: „*...ma olin ikka selline, et ma ei julgenud väga midagi, ja...ma sain palju kiusatud, ja seal kindlasti sai mõjutatud ka mu naiselikkus, kui noore tüdrukuna siis sirgudes, kasvades, mind kiusati ja narriti pesulauaks, mis oli väga raske...*“ (intervjuu 4). Noores eas oli Liilia pigem poisilik, kandes tosse, laiu pükse ja musti riideid. Väheste naiselikkuse seob Liilia nii kiusamise mõju kui ka poiste seltskonnas viibimisega. Konstellaatsiooniteraapias mõistis ta, et poisilikkus tuleneb ka tema peresisestest olukordadest. See oli tema jaoks oluline murdepunkt, peale mida sai ta taas oma naiselikkusega kontakti. Liilia jaoks on naiselikkuse küsimus väga oluline ning lapsepõlv ja suhted perega on selles teemas suurt rolli mänginud.

Tiina (intervjuu 5) elus kerkib samuti üles lapsepõlve mõju tema naiseks olemise kogemusele. Näiteks mõjutas tema arusaamisi koolikiusamine ja ema ning vanaema suhtumine meeste domineerimisse: „*ja muidugi jah see, korralik laks vahetunnis vastu selga näiteks, et siuksed täiesti ebanaiselikud kogemused, et mida ükski neiu ei peaks kannatama (...) et kuidagi nagu minu eeskuju oli alati nagu noh vanaema mul ju ka ikkagi nagu lapsena – üks nagu teine ema – ja tema eeskuju oli ikkagi nagu selliselt, et kannatas – et kui mees märatses, siis naine kannatas*“ (intervjuu 5). Juba lapsena tegi Tiina otsuse, et oma peres teeb ta asju teisiti. Intervjuu lõpus toob ta välja, et ei ole varem naiselikkuse teemat lapsepõlvega sidunud, kuid võib-olla mõtiskleb selle üle edaspidi. Võib öelda, et positiivne ja negatiivne eeskuju vanaema näol seondub nii Tiina elukogemuse kui naiskogemusega.

Ave (intervjuu 6) elus kerkivad esile mitmed eeskujud, seejuures naiseeskujud, kes on tema unistusi ja arusaamisi suunanud. Näiteks oli Ave üheks eeskujuks tema ema: „...*tihti tal oligi seal supp podises seal pliidi peal, aa ise oli ta näiteks selili puhkas voodis või diivani peal ja siis tõstis ta jalgu üles, tegi seal jalgratast, mingi harjutust onju – siis ma nagu vaatasin – mõitlesin – küll on tubli ema mul ikka...*“ (intervjuu 6). Noore neiuna tuli Ave kodukanti tööle üks juuksur, kelle ilusat sätitud välimust ta samuti imetles ning nii tekkis tal ettekujutus saada juuksuriks. Matemaatikaõpetaja julgustussõnad – „*kui sa midagi väga unistad ja tahad, siis sa võid seda saada, kui sa soovid...*“ (intervjuu 6) – toob Ave seoses oma juuksuriunistusega samuti välja. Perekondlikud või kogukondlikud positiivsed eeskujud pole suunanud mitte ainult Ave elukogemust, vaid ka naiseks olemise tähendust.

Naiseks olemine on kõikide intervjuueeritavate jaoks seostatav nende üldise identiteeditaju, arusaamade ning elukogemustega. Kahekümnendates naised – Annika ja Ketlin – rõhutavad naiseks olemise tähendusi oma elukäigus kõige vähem. Annika toob lausa eraldi välja: „*Ma siiamaani ei tunne ennast nagu justkui nagu naisena, ma siiamaani tunnen ennast justkui nagu noorukina*“ (intervjuu 1). Kui Ketlin seob oma identiteedi ja naiskogemuse pigem sõprade ja romantiliste suhetega ning Annika lapselikkusega, siis vanemate naiste elulugudes (Tiina, Liilia ja Ave) tuleb perekondlik mõju naiseks olemisele rohkem esile. Perekondlike suhete eeskujuga avaldub nii negatiivses kui positiivses plaanis. Mai on ainus, kes toob pigem töökollektiiviga või ümbritseva kogukonnaga seotud näiteid ning ei keskendu naiskogemusest rääkides perekonnast pärinevatele mõjudele. See võib olla seotud asjaoluga, et Mai elus on sügavamalt mõju avaldanud kristlik kogukond ja töökollektiiv mitte perekond. Liilia puhul kerkib naiseks olemise ja naiselikkuse küsimus eluloolises plaanis enim päevakorda ning on seotud tema keerulise perekonnalooga. Ühendava teemana tõuseb veel esile kooliaegse kiusamise negatiivne mõju naiskogemusele. Identiteedimarkerite seos naiskogemusega on ka järgmistes analüüsitavates teemades täheldatav.

3.2.1.1. Seksuaalsus

Seksuaalsuse teema jäi minu küsitluskavas tagaplaanile. Ainult üks küsimus („Kuidas suhtuti sinu lapsepõlves seksuaalsusesse?“) tõstas konkreetselt seksuaalsuse teemalise diskussiooni. Samas tuli mõnes intervjuus seksuaalsuse teema rohkem jutuks ning mõnes avaldus väga kaudselt.

Nagu naiseks olemine, on Annika (intervjuu 1) jaoks ka seksuaalsus midagi loomupärast. Annika kodus seksuaalsusest ei räägitud, aga neist teemadest teada saamine oli tema jaoks loomulik: seksuaalsus kui „*bioloogiline või ürgne asi, mida inimene lihtsalt teab*“ (intervjuu 1). Ta mäletab näiteks olukorda, kus ta kuulis vanemaid seksimas ja teadis kohe, et „see on seks“, kuigi polnud „*mingit sellealast haridust saanud*“ (intervjuu 1). Ka ülejäänud intervjuu ei puuduta seksuaalsuse seonduvaid vastakaid tundeid.

Intervjuus Maiga (intervjuu 2) avaldub seksuaalsuse teema kaudselt ning konkreetsetes kontekstis. Oma gümnaasiumijärgsel vahetusaastal olles elas Mai katoliikliku perekonna juures, mistõttu tõusis üles küsimus rasestumisvastastest vahenditest (katoliiklased ei pruugi neid oma põhimõtete tõttu kasutada). Sellega seonduvalt tõstati ka küsimus aborti tegemisest. Mai toob välja, et ta ise aborti ei teeks, sest tema jaoks on raseduse katkestamine tapmine. Samas rõhutab ta, et ei mõista hukka neid, kes mõtlevad teisiti. Seksuaalsuse ja suhete loomisega seondub veel teinegi väärtushinnangute teema. Mai tõi välja, kuidas pärast kristlaseks saamist muutus tema arusaam paarisuhtest – „*armumised siin-ja-seal*“ asendusid põhimõttega „*hoida end ühele mehele*“. Seda põhimõtet väärtustab Mai siiani, kuid nendib, et koguduses käimine mõjutas teda ka negatiivselt. Kogudus, kus Mai käis, oli väga konservatiivne ning oma mehe või naise leidmine tehti väga tõsiselt: „*...jää ära loomulik suhete loomise asi*“, selgitab ta. Seetõttu on ta olnud valiv oma abikaasa leidmise suhtes.

Ketlin (intervjuu 3) on avameelne rääkima oma seksuaalsetest kogemustest, kuigi toob välja, et alles pool aastat tagasi oleks mõningatest teemadest rääkimine veel väga emotsionaalne olnud. Lisaks seksuaalsele identiteediotsingule kirjeldab Ketlin, kuidas tema enesehinnangu ja seksuaalsete kogemuste vahel on olnud seos. Näiteks toob ta välja, et kuna gümnaasiumis oli ta enesehinnang nii madal, polekski ta saanud kedagi endale ligi tõmmata. Oma esimestest seksuaalsetest kogemustest rääkides tõuseb samuti esile Ketlini analüüsiv pilk oma minapildile: „*see suudlus oli ära ja siis ma mõtlesin, et ei no – ma ei tea, jah – kuidas öelda – ma olin 19, ma tundsin, et nagu ma olen nii hiljaks jäänud niikuinii kõigega (...) ma tundsin, et nagu mingi, et vahet ei ole, ma jään nagu elu lõpuni üksikuks...*“ (intervjuu 3).

Küsid Liilialt (intervjuu 4), kui palju rääkis ta seksuaalsuse teemadest nooruspõlves oma ema või eakaaslastega, kirjeldab ta seksuaalsusega seonduvat teadmatus: „*tegelikult seksuaalsusest pole üldse kellegagi midagi rääkinud*“ (intervjuu 4). Ta mõtiskleb, et kuidas üldse nendest asjadest teada on saadud. Iseenda seksuaalsuse sügavamast tundmaõppimisest räägib ta seoses

oma naiselikkuse avastamisega täiskasvanueas. Alles hiljuti on ta tänu *podcastile* „Naistejutud“ (Lamp, Tuul, Herodes 2021–2023) kogenud, kui avalikult on võimalik seksuaalsusest rääkida ning kuulnud esmakordselt, kuidas teised selle teemaga suhestuvad.

Tiina (intervjuu 5) kodus samuti seksuaalsusest (ka menstruatsioonist) ei räägitud, kui, siis ainult kaudselt ja hoiatavas võtmes. Tiina ema vältis seda teemat ka siis, kui Tiina oleks tahtnud sellest rääkida. Sõbrannadega tuli neist teemadest siiski juttu, näiteks siis, kui keegi süütuse kaotas. Ta kirjeldab, kuidas üks sõbranna oli neis teemades väga avameelne ja see oli tema jaoks pigem midagi erakordset. Vastuoluliste tunnete kõrval toob Tiina siiski välja, et kuigi tema nooruspõlves räägiti seksuaalsusest vähe ja see oli rohkem katsetamise asi, läks kõik siiski hästi ning midagi kahetsemisväärset ei juhtunud. Samuti lisab ta, et „*seksuaalsus tegelikult on ju naisele väga oluline*“ (intervjuu 5).

Ka Ave (intervjuu 6) kirjeldab vanemate hoiatamisi seonduvalt süütuse kaotamise ja laste saamisega: kodus tehti selgeks, et „*pükse maha ei lasegi*“ (intervjuu 6). Samas on ta tänulik vanematele õdedele, kellega võis neis teemadest rääkida, näiteks naabritüdrukul oli vastupidiselt temale menstruatsiooni algus väga suur šokk. Ave kirjeldab toleleagseid läbikäimisi poistega tagasihoidlikena – diskoõhtutele saamine oli suur asi ja peale tantsimise ja jalutamise seal muud ei tehtud. Gümnaasiumiaegset unistust meenutades selgitab ta, kuidas kujutles, et 25-aastaselt on tal kõik olemas: mees, lapsed, auto, maja ja koduloomad. kuid reaalsus läks teisiti: „*...aga reaalselt kui ma nagu hakkasin liikuma sinna poole, siis vaatasin, et ma olen juba 25, aga ma pole veel seksindki*“ (intervjuu 6). Unistustest maa peale tõi Ave aga tema noorelt emaks saanud naabritüdruk, kelle pealt nägi Ave, et ema olla polegi kerge. Ave mõtiskles seksuaalsusest rääkides ka oma tütre elukäigu üle, märgates erinevusi tema enda eluga (ta oli ka intervjuueeritavatest ainus, kellel on tütar).

Seksuaalsus on intiimne teema ning sellest rääkimine sõltub olukorrast. Mai oli ainus, kellelt ma ei küsinud kooliajaga seoses eelmainitud ühte seksuaalsusega seotud küsimust ning kelle jutus see teema ka ise esile ei tulnud. Pean tõdema, et intervjuueerijana hoidsin ma ka ise Maiga mõningast distantsi, kartes puudutada teemasid, mis võiksid olla ebamugavad. Tiina tõi ise väga selgelt välja, kui piir intiimsete küsimuste osas tema jaoks ette tuli. Ketlin, kes on mulle vanuseliselt lähemal, ning Liilia, kellega olin varasemalt lähedane, olid neis teemades avatumad. Samuti oli seksuaalsus nende elus seotud ka oluliste teemadega (minapilt, enesepiisavuse küsimus) ja murdepunktidega. Kuigi Tiinaga tuli seksuaalsusest juttu vähe,

rõhutas ta selle olulisust naiseks olemises. Seega – kolm naist kuuest tõstatasid seksuaalsuse olulisuse enda elus. Täheldatav oli ka asjaolu, et kahekümnendates naised ei kirjeldanud seksuaalsega seonduvat teadmatust, kusjuures teised neli tõid välja, kuidas nende lapsepõlves seksuaalsusest ei räägitud või siis kõneldi ainult hoiataval viisil.

3.2.2. Naise roll, naiselikkus ja ühiskondlik kuvand

Naiseks olemine on seotud ühiskondlike soorollidega. Naistelt, nagu ka meestelt, eeldatakse sageli teatud laadi käitumist ning mingitele standarditele vastamist. Kõikides intervjuudes tulevad need teemad omal moel esile – on puutunud kokku ühiskondlike eeldustega, millega on tulnud suhestuda. Naise roll ja naiselikkus omab intervjuueeritavate jaoks tähendust isiklikul tasandil.

Annika (intervjuu 1) räägitust avaneb ühiskondlike ootuste ja isikliku maailmakogemise konflikt. Ühiskondlikud ootused on kohati vastuolus sellega, mida ta ise mõtleb või tunneb. Näiteks ei oota ta mehelt edukust, kuigi ühiskondlikult oleks see justkui parim, mida tahta: „...võime panna paika, et prints valgel hobusel on mingi a’la kuuekohalise kuupalgaga, mingi hullult musklis, sõidab sportautoga, elab mingis katusekorteris – aga noh, kelle jaoks see nagu tegelt reaalselt on see täiuslik inimene, südames, ilmselt noh, jah?“ (intervjuu 1). Samas on ta terve oma senise elu pidanud tegelema ootustega, mis ühiskonnal või meessool tema suhtes on: „kas ma olen piisavalt ilus, et ta ei petaks mind ühel päeval?... sellised küsimused nagu...need kõik sugenevad sellest, et ma ei arva ise, et ma olen ja see ongi see enese väärtuse asi“ (intervjuu 1). Ilustandardid on Annika arvates esitatud just naistele, mitte meestele. Annika selgitab, et sellised mõttemallid on kaasa saanud juba maast-madalast – perekonnast, ühiskonnast: „...minu jaoks kindlasti need esmased lapsepõlve muljumised, see mida nägin enda ema-isa pealt, see, mida ma kogesin, selle hästi nägusa poisiga meie klassist ja lasteaiast, kes siis nagu neid tüdrukuid, kes talle meeldisid – järjest nagu liikus edasi, välimuse järgi hierarhias justkui kõrgemale, ja siis ka põhikoolis, kuidas need populaarsed ilusad kutid, et neile meeldisid alati – timmisid alati nende kõige ilusamate tüdrukutega...“. Ühelt poolt seostab ta naiste ilustandardid kaasaegse eluga – näiteks mõjutab sotsiaalmeedias saadavate „laikide“ arv tüdruku enesehinnangut. Teiselt poolt tuleb tema jutus esile ka teatav loomulikkus või paratamatus selles küsimuses: „...ise inimestena ka nagu, kuna me oleme visuaalsed olendid, et me ikka nagu, esimeses klassis juba nägin ära, et aa okei, see tüdruk ongi minust ilusam – tal on nägu minust palju sümmeetrilisem, tal on palju ilusamad juuksed, ilmselgelt ta

meeldib sellele poisile rohkem kui mina... ja noh see läheb nagu selles mõttes ikka terve niimoodi, terve minu elatud elu, on siuke nagu, seesama trenn on olnud läbiv“. Selle veidi kurva, ent samas paratamatu situatsiooniga näib Annika olevat omamoodi leppinud, terve elu on tulnud selle teemaga tegeleda ja tuleb jätkuvalt. Seega – meeste puhul ta ühiskondlike standardeid oluliseks ei pea, kuid samal ajal on ta jaoks paratamatu, et enesepiisavuse teemaga (seonduvalt välimusega) tuleb tegeleda jätkuvalt.

Mai (intervjuu 2) jaoks on traditsioonilised soorollid väärtuslikud, ent need ei pea olema jäigalt paika pandud. Näiteks Maile meeldib, et mees teeb nn „remondiasju“, ent samas võib mees ka naiste toimetusi teha (kusjuures isegi võiks, sest naistel on toimetuste osas suur koormus, toob ta välja): *„aga ikkagi täiega meeldib see, kui mees teeb remondiasju, kui teab, mida teha, kui kraan läheb katki, kui midagi a-la taolist, samas kui mehed tõenäoliselt hindavad seda, kui naine oskab midagi sööki kokku keeta või midagi sellised soorollid või sellised klassikalised on, mis mulle ikkagi nagu meeldivad või mida ma väärtustan“* (intervjuu 2). Naiselikkus ja mehelikkus on ta arvates pigem olemuslikud ning väga raske on neid kuidagi defineerida. Ta mainib küll mõnda aspekti, mis mõjub naiselikult ja mis ei mõju (näiteks poisipea ei ole tema arvates eriti naiselik), kuid ei taha anda jäika vastust. Samas rõhutab ta ikkagi soorollide olulisust: *...“mulle meeldib tegelikult see, kui naine saab jääda naiseks ja mees saab jääda meheks ja kui mees käitub isegi täitsa võõra naisega, mitte ainult oma naisega kui ikkagi veidike nõrgema astjaga, mis ei tähenda seda, et naine peab olema mingi hullult nõrk...“*. Mai arvates võiks naine olla küll naiselik, aga see ei tähenda, et ta peab olema „igav sokikuduja“ (kusjuures kudumist seostab Mai jutu käigus korduvalt üldlevinud naiste tegevusega). Ta annab mõista, et soorollid on talle olulised, ent need ei pea olema nii stereotüüpsed. Naiste ja meeste väljakutseid seostab Mai samuti nende soorollidega. Näiteks kui midagi läheb katki, siis peab mees sellega silmitsi seisma. Naistele esitatakse Mai arvates aga ilu väljakutseid. Neid väljakutseid ei seo Mai niivõrd isiklike kogemustega. Küll aga tunneb stereotüüpide mõju Mai ka oma elus. Näiteks on ta kogenud suhtumist, et omas eas vallalise naisena asetseb ta n-ö madalamal tasemel. See võrdlustasand tuleb Mai arvates nii üldiselt ühiskonnast kui ka kristlikust kogukonnast.

Intervjuus Ketliniga (intervjuu 4) tulevad välja teatud ilustandardid, millega tal on tulnud omamoodi võidelda. Ta rõhutab, et oma keha tajumise suhtes on tal üsna ainulaadne kogemus. Alates toitumishäire tekkimisest tahtis Ketlin olla peenike, õrn ja habras. Ketlin mainib, et soovis olla just sedalaadi naiselik, mitte „modernselt naiselik“ – ei soovinud endale laia puusa,

suurt tuharat vms. Tema ideaal oli olla hästi kõhn ja kiitsakas, peaaegu androgüüne. Peale seda kui Ketlin avastas enda jaoks postitantsu, muutus tema nägemus naiselikkusest – „*postitants lepitas kehaga ruttu ära*“ (intervjuu 3), selgitab ta. Ta hakkas kogema enda füüsilist tugevust kui naiselikkuse allikat, füüsiliselt tugev olemine andis talle enesekindlust ja kuigi tema on muutunud tugeva treeningu tagajärjel isegi mehelikumaks, kogeb ta ennast hoopis naiselikumana: „*ma näen nagu mingitest vaadetest välja täiesti nagu mees või sellise nagu hästi sellise magu suure ülakehaga, ja saad aru, ma pole aga mitte kunagi elus ennast nii naiselikuna ennast tundnud (...) – ma tunnen, et ma olen nii fucking powerful, ma olen nii võimas, ma olen nii tugev, ma olen nii...ma tunnen, et nagu see on täpselt nagu see naiselikkuse essents*“ (intervjuu 3). Lisaks füüsilisele poolele kirjeldab Ketlin ka naiselikkuse vaimset poolt, selgitades, et kui ta saab teha, mida armastab, siis tunnebki ta ennast naiselikuna. Ketlin toob veel lustaka võrdluse „Tõe ja õiguse“ Krõõda ning Mariga: „*...varasemalt ma tundsin, et ma tahaks olla see habras, ma tahaks olla see mingi hästi väike, ma tahaks olla see Krõõt nagu ma tahaks olla see (...) kes nagu mingi ei jaksa nagu neid veekanne üle selle mingi uksepiida – või mis iganes – tassida, ja nüüd ma mõtlen, et fuck Krõõt, ma tahan olla turske Mari*“ (intervjuu 3). Ketlini naiselik ideaal oli varasemalt pigem haprus, kuid nüüd on naiselikkus omandanud hoopis uue tähenduse – kui ta varasemalt kartis olla jõuline, siis nüüd näeb ta seda hoopis ägeda, seksika ja naiselikuna.

Liilia (intervjuu 4) jaoks on naiseliku enesekindluse teema olnud tähtis. Ta on igatsenud end naisena või naiselikult tunda ning tänu teraapiale ja tööle iseendaga on seda ka kogenud. Enda tajumine naisena on seostunud suhetega ja enda väärtuslikkuse küsimusega. Ta kirjeldab olukorda, kus ta oleks armununa väga tahtnud vastassoolt teada, kas teda nähakse naisena: „*et ma ütlesin, et ma siis tahtsin teada, et kas sa näed mind naisena, et kuna ma tulin suhtest K.-ga, kus ma ei olnud nagu naiselik ise ja ma ei tundnud ennast väärtusliku naisena suhtes olijana ja mina olin temasse siis armunud, et siis ma tahtsin teada, et mida tema siis minus näeb, et kas ma olen lihtsalt suvaline sõber või näeb ta minus ka seda, et ma võin olla naine või et ma olen naiselik onju...*“ (intervjuu 4). Naiselikkuse leidmine oli Liilia jaoks suur töö iseendaga – tuli võtta vastu oma keha sellisena, nagu see on, ning julgeda end tajuda atraktiivse ja seksuaalsena. Vastates küsimusele, mis on naiselikkus, meenub Liiliale luuletaja Kristiina Ehin, keda ta on tajunud väga naiselikuna ning kellega ta ka ise mingil hetkel on samastunud – naiselikkus kui midagi haldjalikku, päikselist, pehmet, voolavat. Liilia toob ka välja, et on tundud oma elu jooksul puudust elutervest naise eeskujust.

Tiina (intervjuu 5) elus on mehelikkuse ja naiselikkuse teema samuti esile tulnud. Näiteks on ta suure osa oma elust töötanud farmis ja teinud palju mehelikku tööd: „*farmitöö midagi naiselikku nüüd ei olnud, see oli kõike vastupidist kindlasti, et aga nagu tol hetkel mulle nagu iseenesest siukene võib-olla see mehelikkus nagu oligi nagu domineeriv, et mulle meeldis tegelikult traktoritega sõita, see oli suhteliselt fun alguses, ikkagi teha ja proovile panna ja katsetada neid asju...*“ (intervjuu 5). Tiina selgitab, et farmielu nõuab palju mehelikkust – „rammu ja ägedust“. Kolmekümnendate alguses sai ta aru, et sellised jõulised tööd ja tegevused ei kõida teda enam nii palju ning ta soovib olla rohkem naiselik: „*tahaks kleite kanda ja ma tahaks tunda ennast õrna ja veetlevana ja kuidagi olla, noh nagu selline, ja saada aru üldse, mis see naiselikkus on*“ (intervjuu 5). Tiina arvates võib naiselikkus olla igaühe jaoks erinev, kuid toob välja ka oma nägemuse: „*ma ikkagi arvan, et naine on selline voolav, plastiline olen, et ja siukene eluandev, et naises on mingisugune seletamatult suur vägi, mida... ma ei taha mehega võrrelda, aga mida paratamatult meestes ikkagi ei ole*“ (intervjuu 5). Kõrvutades naise rolli mehe rolliga, selgitab Tiina, et naine on tugi, millele ka mehel on hea toetuda, eriti kui naisel on hea ühendus enda keskmega ja maaga. Ta lisab, et naistele on omane tunnetus ja meestele intellektuaalsus, kusjuures tunnetuslik tarkus asendab hästi ka kirjateadmisi ja fakte. Tiina seob ka looduse keskel viibimise naiselikkusega. Ta kirjeldab, kuidas ta sattus viikingite laagrisse, mille käigus toimus võistluse vormis jalutuskäik naistele. See oli tema jaoks väga eriline kogemus – naised üheskoos looduse keskel. Naiseks olemise puhul toob ta välja ka erinevad rollid, mida ta on aegamisi tundma õppinud – näiteks vajadusel oskab ta kasutada oma perenaiselikku või atraktiivset poolt. Samuti on Tiina arvates ka ravitsemine üks naiselikkuse tahkudest. Naiseeskujudeks on Tiinal olnud pigem tugevad kahe jalaga maapeal olevad naised, kelles on ka väljapaistvat mehelikkust, kuid samuti meeldib talle luuletaja Kristiina Ehin, kes on silma jäänud oma naiseliku lendlevuse ja õrnusega. Tiina leiab, et nii naiselikkuse kui mehelikkuse teema on praeguses ühiskonnas oluline: „*Ütleme, et see võrdõiguslikkus võib-olla ei olegi nii oluline minu puhul, pigem on see, et austada, või pigem nagu, et mida mina leian, et pigem nagu rõhutada meeste puhul positiivseid mehelikke külgi ja naiste puhul siis rõhuda siis neid naiselikke külgi, et ei ole vaja üksteise vastu sõdida*“ (intervjuu 5). Tiina hakkas naiselikkuse küsimusega tegelema väga teadlikult, kuid rõhutab, et sellised rääkimata asjad võiksid olla juba õppeprogrammis sees. Ta lisab, et läbi sajandite pole osatud teineteist väärtustada ning kahjuks on see olnud ka pigem ühepoolne – see tähendab – naised on jäänud kannataja rolli.

Intervjuus Avega (intervjuu 6) seostub naiseks olemine nii iseenda kui teiste eest hoolitsemisega. Naiselik naine on keegi, kes on tähelepanelik, abivalmis ja oskab kuulata. Ave räägib näiteks, kuidas ta on pidanud õppima olema parem kuulaja oma mehe jaoks. Samas on Ave elus olnud oluline murdepunkt neljakümneandates, kui ta hakkas ka endale rohkem tähelepanu pöörama: „*Võib-olla selline, võib-olla neljakümneselt, et siis tekib ka selline hetk, et hmm, et muidu lähed nagu selline rongiga nagu täisvedur peal, et sa lihtsalt kasvatad lapsi, siis sa käid tööl, siis see väikse pere niukse, et sa pead nagu hakkama saama, et kõik see materiaalsus onju...*“ (...) „*et tegelikult ma olin ennast juba nii ära unustanud, et sellist naist keegi ei taha ka, et jah (naerab), et siis tekivad ka mõnikord nagu siuksed kriisid vaata, et ongi, et ei ole nagu süüdlast kõrval, vaid tihti ongi, et nagu ise jääb midagi puudu, et ei olda rahul*“ (intervjuu 6). Ave hakkas juuksurina ettevõtjaks, käis erinevatel kursustel (nt reikis ja joogas) ja hakkas endaga rohkem tegelema, et tunda ennast paremini ning samas olla parem naine oma mehe jaoks. Naiselikkus ja enda eest hoolitsemine seostub Avele nii välimise kui sisemise iluga, kuid just sisemisele tähelepanu pööramine jääb kõlama: „*Naiselik naine, mis see võib olla, et seest kuskilt sa tunned ära, et soe, pehme, võib-olla natuke ka hoolitsetud eksju... et puhas, hästi lõhnav (naerdes)*“ (intervjuu 6). Enda eest hoolitsemine on Ave jaoks nagu elustiil – näiteks hommikuti rahulikult ärkamine ja endale aja võtmine on selle juures väga oluline. Vastates küsimusele, mis on naiselik enesekindlus, torkab Avele esiti pähe laialt naerata naine, kes meeste eest nina püsti mööda läheb, kuid selgitab siis pikemalt, et naiselik enesekindlus tuleb kogemustega. Ka rasedus, sünnitus ja emaks olemine annavad naiselikkust juurde. Naiseeskujudega seoses toob Ave välja, et märkab kõigis inimestes midagi ilusat ning samamoodi on ka naiselikkusega – tuleb õppida vaatama.

Intervjuudes on naise rolli, naiselikkuse ja ühiskondliku kuvandiga seonduvalt mitmeid korduvaid aspekte. Näiteks oodatakse naistelt ilus olemist ja meestelt edukas olemist. Mehelikkus eeldab jõulisemaid töid, naiselikkus nõrgem või hapram olemist. Ühiskondliku naiskuvandit peegeldab korduvalt mainitud Kristiina Ehin, kelle õrnust, haprust ja voolavust nähakse naiselikuna. Ka pehmust ja soojust mainitakse naiselikkusega seoses. Samas toovad kontrasti nii Ketlini kui Tiina arusaamad naiselikkuse mitmekülgsusest. Ketlini väljatoodud naiskuvandid – Krõõt ja Mari – on heaks näiteks kahest vastandlikust tüübist: õrn naine ja jõuline naine. Nii Ketlin kui Tiina hindavad oma elukogemuse tõttu naiselikkuse juures ka teatud jõulisust ja tugevust, mida traditsiooniliselt on peetud meheliikeks omadusteks. On täheldatav, et noorem generatsioon (Annika ja Ketlin) keskendub oma naiskogemusest

rääkides pigem ühiskondlikult aktsepteeritud iluideaalidele ja vanem generatsioon (Tiina, Liilia, Mai, Ave) naise rollile. Naise roll on dialoogis mehe rolliga.

3.2.2.1. Emaks olemine

Kolm intervjueeritud naist kuuest on emad ning sellega seonduvalt tuli teemaks ka rasedus, sünnitus ning emaks olemise tähendus nende eludes ja identiteedis.

Liilia (intervjuu 4) eluloos ning identiteeditajus on emaks saamine ja emaks olemine väga oluline. Ta kirjeldab emaks saamist kui naiseks saamist: „*See oli tegelikult see aeg, kus ma sain naiseks, enne seda ma ei tundnud ennast üldse naisena, kuidagi nagu tiidruk või neiu, aga peale emaks saamist, hakkasin tajuma ennast kui naist*“ (intervjuu 4). Vastutus inimelu eest muutis Liilia suhtumist ka iseendasse: „*et mina hakkasin väärtustama iseennast ja märkama seda, et mida ma luban – kõigepealt, mida ma luban oma lapsele, et noh, mis teised teevad, ja siis, et mida ma luban endale läbi selle*“ (intervjuu 4). Kui rasedusega seonduvad Liiliale väga positiivsed mälestused, siis sünnituse ja sünnitusjärgse ajaga kerkivad üles emotsionaalsed teemad. Liilia koges, et oli emana pärast lapse sündi väga üksik ning ei saanud tuge ei vanemalt põlvkonnalt ega elukaaslaselt ning ei osanud abi ka küsida: „*ma arvasin, et ma pean ise kõigega hakkama saama, aga ma ei saanud... noh nagu ikka öeldakse – kindlasti oled kuulnud – et lapse kasvatamiseks on vaja tervet küla (...) et see ei ole, et kõik peavad su last kasvatama, vaid et emal on seda toetust vaja, seda küla toetust*“ (intervjuu 4). Liilia oleks tahtnud kogeda, et ta on emana teiste poolt toetatud.

Tiina (intervjuu 5) ettekujutus rasedusest erines suures osas reaalsest kogemusest: „*reklaamitakse liialt palju sellist õnnelikku rasedat naist, et kus kohast see minul tekkis see ettekujutus, et rasedus on kuidagi siukene ilus ja malbe ja romantiline aeg, ei ei – see on raske aeg, hakkad unustama mingeid asju, ei jaksa jalgadel olla nii pikalt ja et nagu ja et tegelikult rase naine vajab väga palju tuge ja hoolt*“ (intervjuu 5). Tiina kirjeldab, kuidas farmis töötades ei mõistnud ka lähedased mehed, et rase naine võib olla väga õrn. Arutluse käigus tuleb esile, et ka vanemate naiste toetus ning teadmised oleksid võinud uue eluga kohanemise faasi lihtsamaks teha, ning et minevikus oleks see olnud loomulikum, sest põlvkonnad elasid lähestikku. Tiina toob ka välja, et ei arvanud, et lapse saamine teda nii palju mõjutab: „*Ma ei arvanud, et laps võib-olla, et nii kui ta sündis, et kuidagi need prioriteetid kuidagi nagu ajus*

muutuvad kõik ümber ja mingi hetk hakkad nagu märkama või nägema neid, et mõtled, et nagu issand jumal, ma mõtlesin kunagi niimoodi“ (intervjuu 5). Tiina võib öelda, et laps on olnud tema suurim õpetaja, sest vastutus lapse ees paneb ka enda tegusid ja mõtteid ümber hindama.

Ave (intervjuu 6) kirjeldab rõõmu rasedusest teada saamisel ning selle järgnevast ehmatuses, kui tekkis raseduse katkemise oht. Kõik läks siiski hästi. Emaks saamisega seostuvad ka temal teatud ootused: *„Et see emaks olemine, et see oli niukene, et kui laps nagu rinna peale pandi, siis ma mõtlesin ka, et mis mõttes, et kõik nad räägivad, et oh sa saad kohe aru, siis ma mõtlesin küll, et mis värk, et millal see nüüd tuleb“* (intervjuu 6). Ave selgitab, et esimestel päevadel ta „emadusest ei õhanud“ ning alles pärast nädalat, kui kõik paika hakkas loksuma (nt rinnapiima tekkimine), tekkis arusaamine, et kõik on nii tema kui lapsega hästi. Ta toob ka välja, et noorperede materiaalsed mured ei pruugi lasta emadust täiel rinnal nautida. Näiteks tuli Avel kuuajase lapsega kolida. Samas mainib Ave korduvalt, kuidas mehe tugi nii haiglas kui hiljem aitas raskustest üle saada. Üsna pea otsustasid nad ka teise lapse saada. Jõhvist Tartu kolides leidis Ave oma perega elukoha, mille toimimist kirjeldab ta kui toredat kommuunielu ning selgitab, kuidas naabritega läbikäimine oli suureks abiks. Ave toob välja, kuidas emaks saades tekkis tal ka julgus abi küsida: *„sest algul see oli nagu hullumaja, kui laps oli nagu voodi peal riides ja me läksime puukuuri puid tooma, et panime kütte ja siis jah, et siis ühel hetkel olid nagu julgem nagu sellist asja nagu paluma, küsima ja see nagu õpetas nagu... noh emaks olemine see vist üldse õpetab olema nagu olema julgem ja abi küsima ka või nagu seisma, et oled nagu lõviema pere eest väljas, et sa pead nagu seisma, pakkuma...“* (intervjuu 6).

Emaks saamine on nende naiste jaoks olnud tähendusrikas ja oluline. Lapse saamisega kaasnenud vastutus on neid vorminud nii naisena kui üldiselt inimesena. Samuti võib ka emadusega seoses esile tõsta ühiskondlike kuvandeid, näiteks õnnelik rase naine või pärast sünnitust rõõmust õhkav ema. Kõigi kolme ema puhul tõstatuvad raskused, millest on tulnud emana üle saada, kusjuures tuakse välja, et teiste abile toetumine on noorele emale väga vajalik. Nii mehe kui ka vanema generatsiooni või kogukonna tugi muudab emaks olemise märksa lihtsamaks.

3.2.3. Lemmikosa naiseks olemise juures

Minu küsitluskava üks viimaseid küsimusi – „mis on su lemmikosa naiseks olemise juures“ –

oli ühtlasi Annika (intervjuu 1) jaoks kõige huvitavam ja mõtlemapanev küsimus selle intervjuu jooksul, ülejäänud teemad oli ta varem enda jaoks läbi mõelnud. Naiseks olemise puhul on tema arvates hea see, et võib olla palju lapselikum ja jonnakam – naiste puhul on emotsionaalsus rohkem aktsepteeritud kui meeste puhul: „...mul on tunne, et ühiskond ootab meestelt palju rohkem kui naistelt, just selles emotsionaalses olemise vallas... et mehed peavad ennast nagu – neilt eeldatakse karjääri ja enese tõestamist ja naiste ja laste ülal pidamist ja“ (intervjuu 1). Kuna ühiskondlikult eeldatakse meestelt rohkem majanduslikku toimetulekut ja emotsionaalset stabiilsust, siis on naine lihtsam olla. Naistel on lubatud olla (sisemiselt) rohkem need, kes nad päriselt on, toob Annika välja.

Maile (intervjuu 2) torkab samuti esiti pähe, et naine on kergem olla kui mees. Meestele pannakse justkui rohkem survet, nad peavad edukad olema ja peret ülal pidama. Ka Mai lemmikosa naiseks olemise juures on see, et saab olla hoitud, sest naised on üldiselt rohkem hoitud kui mehed. Samuti aktsepteeritakse naiste puhul nõrk olemist, naine võib olla „lihtsalt naine“: „...mulle meeldib see, et naisena ma võin olla nõrk, kui tahan, mehele on veits, et ole kodus üks nõrk, kui keegi ei näe, eks ole...“ (intervjuu 2). Kuigi ka meestele on vaja hoitud olemist, toob Mai ka välja, et just naisele on turvatunne oluline. Mai hindab ja naudib seda, et naine võib olla nõrgem pool ka siis, kui ta pole otseselt „nõrgem“.

Ketlini (intervjuu 3) jaoks on üks olulisi privileege olnud naiseks olemise juures see, et ta on alati nutta saanud. Ta näeb kõrvalt, kuidas meestele pole see väljendusviis lubatud. Olles üks vähestest naistest IT-osakonnas, on ta tundnud end seal ainulaadse ja hoituna ning nautinud ka meeste- ja naistevahelist sünergiat. Ta toob välja, et naiste- ja meeste mõttemaailmad on erinevad ning talle meeldib nende omavaheline dialoog: „mingi täiendus on, mulle meeldib see täiendamine ja mulle meeldib see, et saab kuidagi nagu (...) et selles mõttes, et mina olen ikkagi alati arvanud, et naistel ja meestel ikkagi on erinev mõttemaailm...“ (intervjuu 2). Suhestudes oma sõpruskonna või teistsuguste arvamustega, märgib ta ära, et osade inimeste arvates ei ole tema seisukoht vastuvõetav, ent rõhutab, et tema jaoks on see igati positiivne. Ketlini jaoks on meeldiv seda sünergiat kogeda vastavalt olukorrale – ka siis, kui ta suhtleb teise naisega, kelle mõttemaailm on pigem mehelikum. Ta tunneb, et naistele on selline vahetus sotsiaalselt rohkem lubatud kui meestele. Naiseks olemise puhul hindab Ketlin ka võimalust saada emaks, lisades, et naistel on alati võimalus pere luua või kasvõi tervet rassi üksi jätkata.

Liilia (intervjuu 4) ei oska esiti sellele küsimusele isegi vastata, kuid jõuab peagi mõtteni, et talle meeldib naisena tunda end meeste poolt hoituna: „*Meeldib see tunne, kui mees minu jaoks midagi teeb, ma ei tea – pumpab kumme täis näiteks – see, et mina ei pea midagi tegema, ma võin olla õrn ja habras ja paluda, et mees seda teeks, ma ei pea isegi paluma (...), see on äge, kuidas siis saab seda hoitud tunnet tunda*“ (intervjuu 4). Hoitud olemist kirjeldab ta kui enda jaoks tähtsat väärtust.

Tiina (intervjuu 5) jaoks on naiseks olemine väga võimas – naistes on peidus suur vägi ning see tuleb igal naisel endal üles leida. Kui ta lapsepõlves koges meeste domineerimist, siis tänu iseenda tundma õppimisele nii inimese kui naisena on ta aru saanud, kui palju on tegelikult naiste kätes: „*Kui naine ennast õpib tundma, siis see, mis tema teha tegelikult saab, et kasvõi noh peres, või siis üleüldiselt ühiskonnas, laiemalt maailmas, see, seda on tegelikult nii palju (...), mina usun, ma arvan, et tegelikult naised nagu üheskoos, et see oleks niivõrd kuidagi siukene andev ja tervendav tegelikult...*“. Tiina lisab naerdes, et „naised tegelikult suudaksid maailma päästa“ (intervjuu 5). Ta toob välja, et naised saavad ka ilma meesteta hakkama kui vaja, kuid samas rõhutab, et kui naise kõrval on õige mees, siis see annab naisele palju juurde. Naiselik enesekindlus sõltub Tiina arvates sellest, kui naine ise teab, kes ta on, ja ei häbene ennast ning oskab vajadusel oma võlud mängu panna. Tiina on ise aegamisi õppinud tundma naiselikkuse erinevaid tahke ja oskab neid vajadusel kasutada – see on muutnud ta elu palju terviklikumaks.

Ave (intervjuu 6) seob naiseks olemise ühe parima osa olukordadega, kus ta saab ennast sättida ja kaaslasega koos väljas käia. Sellised erilised olukorrad argielu keskel pakuvad suurt naudingut: „*Väga tore on näiteks kaaslasega välja minna ja ennast sättida, näiteks kui lähed teatrisse või näiteks mingi[le] mehe firma üritusele (...) et kogu aeg seda ei tee ja siis kui sa teed, siis pigem teed seda nagu naudinguga*“ (intervjuu 6). Poolnaljatledes lisab Ave, et see on nagu jahilkäik, ning täpsustab, et naine saab alati aru, kui teda heaks kiidetakse ja seda on vahel vaja.

Naiseks olemise juures meeldivad eri inimestele erinevad aspektid ning need on seotud nende elukogemusega. Ühed hindavad argiseid rõõme nagu enese ehtimine, teised üldisi kategooriaid, näiteks emadus või naiselik emotsionaalsus (nutmine). Kõige enam toodi välja, kuidas naisena saab olla emotsionaalne ning tunda end hoituna. Tundub, et sageli toob meeldivaid aspekte välja vastassugupool, meeste tähelepanu või hool, järelkult naiskogemust võimendab meeste

olemasolu. Keegi intervjuueeritavatest ei maininud, et naine on olla raskem kui mees, kuigi Ketlin selle üle veidi naljatles, vaieldes vastu üldlevinud arvamusele, et naisena on majanduslikult lihtsam toime tulla. Pigem on naistele lubatud emotsionaalne vabadus ja turvatunne – privileeg, mis muudab nende elu lihtsamaks kui meestel.

Sellele küsimuse vastustest võis täheldada, kuidas naiseks olemine rõhutab kollektiivset identiteeti. Kui isiklikest kogemustest rääkides seondus ka naiseks olemine isiklikkusega, siis selliselt püsitatud küsimus tõi välja kollektiivse identiteeditaju. Keegi ei ole naine üksinda. Tegemist on bioloogilise või sotsiaalse kategooriaga, mis rõhutab teatud omadusi, käitumist või olemisviisi. Kõik intervjuueeritud naised seostasid end selle kategooriaga positiivselt, neile meeldis sellest rääkida.

3.3. Identiteedi leidmine

Kõikides intervjuudes tuleb lisaks identiteedimarkeritele ilmsiks ka nende naiste identiteedi leidmise teekond. Nad on leidnud oma identiteedi läbi erinevate kogemuste. Nende „mina“ toetavad teatud arusaamad, mis on kujunenud läbi kogetu ja selle mõistmise. Intervjuueeritavad toovad sageli need neile olulised aspektid vestluse käigus ise välja.

Annika (intervjuu 1) peab oma ülikooliaja tähtsaimaks teemaks oma väärtuse leidmist. Ta on käinud teraapias ja praktiseerinud ise sedasama teraapiatehnikat: „...lahendand neid lõpmatuid tahke sellest lõpmatute tahkudega prismast, mis kõik on seotud sellega, et ma ei ole piisav ja ma arvan see ongi olnud siiaaani see läbiv teema“ (intervjuu 1). Tema jaoks on enese piisavuse küsimus seotud tema välimusega ja hirmuga olla paarisuhtes maha jäetud. Kuigi tema enda jaoks on olulisem lapselikkus ja autentsus, mitte naiseks olemine, on ta isiklikul tasandil kogenud või näinud, kuidas visuaalselt ilusamad naised saavad rohkem tähelepanu. Intervjuust jääb kõlama pinge ühiskondlike eelduste ja loomulikkuse vahel. Samas võib öelda, et Annika jaoks on need ühiskondlikud eeldused siiski isikliku töö (näiteks teraapia) ja pingutuse kaudu ületatavad.

Mai ütleb intervjuu lõpus (intervjuu 2), et huvitav oli mõelda, kuidas miski teda on kujundanud, ent toob eraldi välja, et nägi läbi intervjuu kristlaseks olemise olulisust – kuidas see on tema ellusuhtumist kujundanud. Väärtushinnangute muutumisest tuli juttu seonduvalt kristlaseks saamisega gümnaasiumiajal. Kristlik kogukond on avaldanud nii positiivset kui negatiivset

mõju. Üldiselt jääb intervjuust kõlama Mai soov aktsepteerida teisi inimesi sellisena nagu nad on ning võidelda vastu teineteise kõrvutamisele. Mai ei tahaks ennast teistega võrrelda, aga on kogenud, kuidas teised võrdlevad – olles näiteks vallalisuse suhtes kritiseerivad. Ka välimust ja saavutusi ei tasu Mai arvates võrrelda. Väline edukus ja ilu võib olla väga petlik – inimesed võivad olla väga edukad ja kaunid, aga tegelikult tunnevad end väärtusetusena. Mai jääb siiski kindlaks arvamusele, et iga inimene on Jumala looming: „*Ise võitlen selle eest, et ei peaks üldse võrdlema, sest minu arust on iga inimene omaette väärtus ja omaette Jumala looming, et igas inimeses [on] omad head ja plussid ja miinused ja omad annid...*“ (intervjuu 2). Mai jutus eristuvad temasse hästi suhtuvad lähedased ja väline maailm, mis võib esitada inimesele igasuguseid väljakutseid. Ta küll väärtustab traditsioonilisi soorolle ja isiklikke kristlikke põhimõtteid, ent hindab samas seda, et igaüks oleks aktsepteeritud sellisena, nagu ta on.

Ketlini eluloolises narratiivis (intervjuu 3) on oma identiteedi leidmine kesksel kohal. Juba lapsepõlvega seonduvalt kirjeldab ta kriitilise tähtsusega sündmusi, mis kujundasid seda, kuidas ta ennast näeb. Ta on võidelnud toitumishäire ja depressiooniga ning läbinud mitmeid kriise. Tänu psühholoogi soovitusel hakata tegelema endale meelepärasega hobiga leidis Ketlin enda jaoks postitantsu ning seeläbi ka oma enesekindluse. Kui varasemalt võis romantiline suhe saada kogu tema tähelepanu, siis nüüd on postitants tema jaoks täielik prioriteet: „*Ma ei arvanud kunagi, et postitantsust võiks saada midagi sellist minu jaoks (...) aga nüüd ma olen leidnud, et see postitants on minu jaoks nii nii oluline, et mis puudutab nagu mind ennast, siis sellest nagu midagi olulisemat ei ole*“ (intervjuu 3). Vastates küsimusele, millest sõltub naiselik enesekindlus, toob ta välja, kuidas isikliku kire leidmine muudab inimese enesekindlaks. Rõhutades füüsilise tugevuse seotust vaimse enesekindlusega, selgitab ta, kuidas tema enesekindlus tekkis iseseisvustundest. Tänu hobile on Ketlin leidnud nii üldises kui ka naiseksolemise tähenduses oma tugevuse ja identiteedi.

Liilia (intervjuu 4) tähtsustab oma eluloos lapsepõlve mõju oma identiteedile. Ta on käinud mitmetes teraapiates, et perekondlike teemadega tegeleda ning on saanud sealtkaudu ka abi. Naiseks olemises kui ka üleüldises mõttes on Liilia jaoks olnud murdelise tähtsusega emaks saamine. See andis talle enesekindluse ja iseseisvuse oma elu eest vastutus võtta. Arutledes emaks olemise ja naiseks olemise seoste üle, selgitab Liilia, et tema jaoks on emaks olemine igas mõttes oluline: „*mina tunnen, et mul on hästi oluline, et ma oleksin ema, et mul oleks laps (...), minul oleks väga palju puudu inimeseks olemisest üldse, kui ma ei oleks ema*“ (intervjuu 4). Emana on Liilia kogenud ennast sageli puudulikuna, kuid on samas mõistnud, et ideaalset

maailma ei ole olemas. Näiteks kirjeldab ta ühte interneti eeskujut, kes jagab ausalt oma emaks olemise kogemust ega karda olla ebatäiuslik. Liilia identiteet toetub ema rollile ja julgusele olla oma puudlikkuses aus.

Intervjuust Tiinaga (intervjuu 5) jääb kõlama iseenda väärtustamise küsimus ja enda leidmine naisena. Lapsepõlves koges Tiina meeste domineerimist ja naiste allasurutust. Erialavaliku tegi Tiina ema juhatusel ning edasi viis üks olukord teiseni – praktika, töö farmis ja pere loomine. Kolmekümneseks saamine oli murdepunkt, mil Tiina hakkas teadlikumalt iseendaga tegelema ja ka oma naiselikkust avastama. Naiseks olemise juures on ta avastanud erinevaid tahke, kusjuures ravimtaimede õppimine ja üldiselt kontakt loodusega on seda naiselikkust kirkastanud. Vastates küsimusele, mis on tänapäeva naiste suurimad väljakutsed, leiab Tiina, et nii naisena kui üleüldse võiks rohkem hoogu maha võtta: „*Ma arvan, et naisena – mina usun – tänu enda kogemusele ka et, et see looduses, et see loodusega ühenduses olemine on hästi oluline (...) et kui see ikkagi... üleüldiselt ka inimeste terve mõistuse jaoks... võib-olla natuke rohkem hoogu maha võtta ja olla rohkem (...) lõputu siblimine, et koguaeg on mingi müra ja, et selle keskelt kahjuks on raske keskenduda iseendale*“ (intervjuu 6). Ta selgitab, et oma siseeluga tegelemine pole lääne ühiskonnas tavaline ning inimest ümbritseb pidev sagimine. Tiina jaoks on enda väärtustamine naistel naisena ja meestel mehena oluline teema ning enda identiteedi leidmine seisneb teadlikkuses iseendast.

Ave on ainus intervjuueeritavatest, kes oma elu kohe intervjuu alguses mõne minutiga sujuvalt kokku võtab. Ta räägib, kus ta on sündinud ja üles kasvanud, mitu last nende peres oli; kuidas ta peale gümnaasiumi läks Jõhvi ametikooli ja kohtas elukaaslast, kes õppis parasjagu politseinikuks; kuidas nad kolisid Tartu ning on nüüdseks elanud siin 17 aastat; ning lisab, et tal on 2 last: 16-aastane poiss ja 18-aastane tüdruk. Ave elukäik sarnaneb pigem kulgeva teekonna kui takistuste rajaga. Kulgemise ja lihtsuse olulisust rõhutab ta ka ise, Ave proovib elu lihtsalt võtta: „*emalt olen ma selle võtnud, et ära muretse, et ära mõtle nagu, et see iseenesest laheneb nagu, ükskõik, mis olukord sul on, et see nagu loksub ise paika*“ (intervjuu 6). Suurima kriisiperioodina jääb Ave elust kõlama neljakümnendate algus, mil ta mõistis, et on ennast pere keskel ära unustanud. Sellest on aidanud üle saada iseendaga tegelemine läbi erinevate kursuste ja uute väljakutsete vastuvõtmine. Nii naisena kui üldiselt on Avel identiteedi leidmise teekonnal olnud oluline suhestuda teistega ning samas võtta aega iseendale. Ave identiteedi toetub pere ja iseenda tähtsustamise tasakaalukas dünaamikale.

Identiteedi leidmise teekond tuleb küll kõigi naiste eluloolises käigus esile, kuid olulise erinevusena võib märgata, kuidas vanema generatsiooni naiste – Mai ja Ave – jaoks pole see olnud nii keeruline kui teistel. Mai sai kristlaseks juba gümnaasiumiajal ning on leidnud sellest tulenevates väärtushinnangutes oma tugipunkti. Ave elukäik kulgeb kuni neljakümneseks saamiseni pigem sujuvalt – alles siis tekib vajadus oma elule mingi uus tähendus anda. Mai identiteedimarkeriks oli kollektiivsus ning Avel perekondlikkus. Võib järeldada, et neil naistel, kellel on olnud kõige kollektiivsem taust, pole olnud oma identiteedi leidmises nii suuri väljakutseid. On täheldatav, et ka kolmekümnendates naiste – Liilia ja Tiina – suurimad murdepunktid ja identiteediotsingud algasid pigem hilisemas vanuses, kusjuures mõlemad tegid näiteks koolivaliku oma ema soovitusel. Annika ja Ketlin, kes on kõige nooremad, kirjeldavad vastupidi oma gümnaasiumijärgset sõltumatust ja otsustusvabadust. Ka oma eluloolise narratiivi analüüsimise loomulikkus peegeldub enim kahekümnendates naiste intervjuudes. Kuigi ka Liilia toob sageli varem läbimõeldud seoseid oma lapsepõlvega ning Tiina on iseendaga teadlikult tegelenud, on Annika ja Ketlini intervjuus nende „mina“ ja selle suhe välismaailmaga enim keskpunktis. Intensiivne identiteediotsing haakub hästi vajadusega oma elu läbivalt mõtestada.

Naiseks olemine ja naiseliku enesekindluse leidmine on kõigi naiste jaoks seotud nende üldise identiteediotsinuga. Kõik peale Ave toovad mingil määral välja oma võitluse ühiskondlike standarditega. Annika, Ketlini, Tiina ja Liilia kirjeldavad erinevate aspektide läbi iseenda väärtusetuse kogemist, kusjuures on muuhulgas leidnud abi ka teraapiatest või iseendaga teadlikult tegelemisest. Hirm olla mitte ilus, hirm olla mitte abielus, hirm olla mitte piisav on seotud naiseks olemise väljakutsetega. Mai on võrdlustasandid ja hirmu ületanud läbi usu, Annika läbi töö iseendaga, Tiina läbi teadlikkuse ja Ketlin tänu psühholoogi abile ning hobi leidmisele. Intervjuust Avega võitlus naistele esitatud standarditega ei tõstatu, mis võib tuleneda asjaolust, et Ave elus on olnud palju positiivseid eeskujusid, ka naiseeskujusid. Samas toob ka Ave välja teraapiliste kursuste olulisuse, mis on siiski aidanud tal end nii inimese kui naisena kehtestada.

Võib ka öelda, et vanema generatsiooni – nii Mai kui Ave – jaoks on naiseks olemises teatav iseenesestmõistetavus. Ülejäänud neljas intervjuus tuleb rohkem esile, kuidas naiseks olemisega on tulnud eraldi tegeleda. Kuigi ka Annika toob välja, et ei oska naiseks olemist enda puhul mõtestada, on tema elu üks olulisemaid teemasid – iseenda väärtuse leidmine – seotud just naistele esitatud ilustandarditega.

Kokkuvõte

Selle töö eesmärk oli analüüsida naiskogemusele keskenduvaid elulooliseid intervjuusid. Viisin läbi kuus 1,5–2,5 h intervjuud naistega vanuses 22–45 eluaastat, analüüsimaks nende elukäiku ja naiseks olemise tähendusi. Elulooline intervjuu kui meetod võimaldas suurepäraselt avada naiskogemuse erinevaid tahke individuaalsete elude kontekstis. Lisaks kogemuslikule aspektile sai eluloolise narratiivi kaudu analüüsida ka intervjuueeritavate identiteeditaju, nende väärtushinnanguid ja mõttemaailma. Vestlusevormis intervjuud tõid esile spontaanselt üles kerkivate mälestuste olulisuse ja nendest rääkimise vajaduse.

Intervjuude analüüsis keskendusin nii sellele, millest räägiti, kui ka sellele, kuidas räägiti. Kõikides vestlustes tulid esile erinevad korduvad motiivid, mis viitasid neile naistele olulistele teemadele, väärtushinnangutele ning sellele, kuidas nad mõistavad enda suhet maailmaga. Nende aspektide välja toomiseks võtsin töö käigus kasutusele mõiste „identiteedimarker“. Intervjuueeritud naiste identiteedimarkerid olid iseseisvus, kollektiivsus, inimeste ja sündmuste mõju, lapsepõlve olulisus, side loodusega ning perekondlikkus. Kuigi kõik intervjuueeritavad jutustasid oma elust minakeskselt, võib täheldada, et vanema generatsiooni (40+) identiteeditaju oli kõige kollektiivsem. Kahekümnendates naised seostasid oma elukäigu enim iseendaga, olenemata sellest, et kasvati üles maapiirkonnas või kogukondlikus alevikus.

Identiteedimarkerid omasid läbivalt tähendust ka intervjuueeritavate naiskogemuses. Naiskogemuse mõtestamine sõltus sellest, milline oli nende naiste üldine enesetaju ja suhe maailmaga. Noorem põlvkond – kahekümnendates naised – rõhutasid naiseks olemise tähendust kõige vähem, kuid tõid samas välja oma võitluse naistele esitatud ilustandarditega. Ülejäänud intervjuueeritavad (30+) keskendusid naiskogemuse mõtestamisel rohkem perekondlikule mõjule ja arutlesid naise rolli üle.

Naiseks olemise tähenduses kerkisid üles teemad, mis sidusid intervjuusid läbivalt või osaliselt: seksuaalsus, emaks olemine ja koolikiusamise mõju. Seksuaalsuse teema tõstatasid need naised, kelle jaoks see oli tugevalt seotud nende minapildi ja läbitud katsumustega. Kõik naised, kes on sündinud enne 1990. aastat, tõid välja, kuidas nende noorpõlves oli seksuaalsusest avameelselt rääkimine veel tabu. Koolikiusamine on olnud probleemi allikas kahe naise jaoks, kes mõlemad rõhutavad selle negatiivset mõju enda naiseks olemise kogemusele. Kolm naist, kes on ühtlasi emad, rõhutasid emaks olemise olulisust nende

identiteedis ning peavad seda väärtuslikuks ja meeldivaks osaks oma elust. Samuti tulid esile emadusega seonduvad väljakutsed ja vajadus saada emana kogukondlikku tuge.

Intervjuudest joonistusid välja ka naise rolli ja naiselikkusega seonduvad arusaamad, mis olid kujunenud suhtes ühiskondliku naiskuvandiga. Naiseks olemisest räägiti dialoogis mehe rolli ja mehelikkusega. Enim toodi välja, kuidas naistelt eeldatakse ilus olemist ja meestelt edukust. Traditsiooniliste soorollidega suhestuti nii positiivselt kui negatiivselt. Naiselikkust seostati nii õrnuse ja hapruse kui jõulisuse ja tugevusega. Ühiskondlike naise kuju peegeldajatenä mainiti luuletaja Kristiina Ehinit ning „Tõe ja õiguse“ tegelasi Krõõta ja Mari. Küsimus „Mis on su lemmikosa naiseks olemise juures?“ tõstis esile nii isiklike tähendusi kui naiseks olemise kollektiivseid positiivseid aspekte. Naiste privileegidena toodi kõige rohkem välja ühiskondlikult aktsepteeritud emotsionaalsust ja võimalust olla meeste poolt hoitud.

Kõik intervjuueeritavad on pidanud elu jooksul leidma oma identiteedile tugipunkti. Samas need naised, kelle identiteeditaju on kõige kollektiivsem, ei ole pidanud läbima nii palju kriise ja eneseotsingu perioode. Nooremate naiste (20ndates) elulood peegeldasid kaasaegse ühiskonna suurt valikuvabadust ning sellest tulenevat suurenevat vajadust oma eluloolist narratiivi analüüsida. Viis naist kuuest toovad välja võitluse ühiskondlike standarditega, mis on seotud naiseks olemise väljakutsetega – on tajutud end naisena mitte piisava või väärtuslikuna. Intervjuueeritavad on tulnud raskustega toime omal viisil: toetudes kristlikule usule (1 intervjuueeritav), käies teraapiates (3 intervjuueeritavat), pühendudes hobile (1 intervjuueeritav), tegeledes teadlikult iseendaga (4 intervjuueeritavat). Ühe naise puhul on märgatav, kuidas tänu positiivsete naiseeskujude olemasolule pole tulnud tal väärtusküsimusega tegeleda.

Naiseks olemisel on olulised tähendused nende naiste identiteedis ja identiteedi leidmise teekonnal, olenemata sellest, kuidas nad oma sooga on suhestunud. Ühiskond liigub küll enam kultuurilisuse mitmekesisuse poole, kuid sageli võimendab valikuterohkus minakesksust ning inimesed tunnevad end üksikuna. Võimalus rääkida naiseks olemisest loob kollektiivset identiteeditaju ja silda teineteise mõistmiseks.

Kasutatud allikad

Audiomaterjalid

Intervjuu 1 = Annika (24a, sünnik. Viljandi), 22.10.2022, Zoom'i vahendusel.

Intervjuu 2 = Mai (sünnik. Tartu), 09.11.2022, Tartu.

Intervjuu 3 = Ketlin (22a, sünnik. Tartu), 23.02.2023, Tartu.

Intervjuu 4 = Liilia (38a, sünnik. Tallinn), 24.02.2023, Viljandi.

Intervjuu 5 = Tiina (34a, sünnik. Antsla), 03.03.2023, Tallinn.

Intervjuu 5 = Ave (45a, sünnik. Jõhvi), 08.03.2023, Tartu.

Lamp, Tuul, Herodes 2021–2023. Naistejutud. – *Postimees Podcast*.

<https://podcast.ee/show/naistejutud/>. Vaadatud 01.05.2023.

Kirjandus

Annuk, Eve 1997. Saateks. – *Naised kõnelevad*. Eesti Elulood. Eve Annuk (koost ja toim). Eesti Kirjandusmuuseum ja Ühendus "Eesti elulood". Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 5–11.

Bruner, Jerome 1987. Life as narrative. – *Social Research*, Vol. 54, No. 1, Reflections on the Self (Spring 1987), 11–32.

Giddens, Anthony 1991. *Modernity and Self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.

Jaago, Tiiu 2003. *Pärimuslik ajalugu*. Tiiu Jaago (koost). Tiiu Jaago, Mare Kõiva (toim). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kõresaar, Ene 2003a. Eluloolisest käsitusviisist Eesti kultuuriteadustes. – *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt*. Tiiu Jaago (koost). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 61–76.

Kõresaar, Ene 2003b. Mälu, aeg, kogemus ja eluloouurija pilk. – *Mälu kui kultuuritegur: etnoloogilisi perspektiive*. *Studia Ethnologica Tartuensia* 6. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 7–32.

Metsvahi, Merili 2004. Cultural Differences of Narrating Life Stories. – *Studies in Folk Culture*, Vol. 2. A. Leete, Ü. Valk (eds.). Tartu: Department of Estonian and Comparative Folklore, Department of Ethnology, 132–159.

Internetiallikad

Eesti Rahvaluule Arhiiv 2023. Eesti Rahvaluule Arhiivi küsitluskavad. <https://www.folklore.ee/era/kysitus/>. Vaadatud 01.05.2023.

Eesti Kirjandusmuuseum 2023. Eesti Kultuurilooline Arhiiv. <https://www.kirmus.ee/et/kirjandusmuuseum/osakonnad/eesti-kultuurilooline-arhiiv>.
Vaadatud 01.05.2023.

Hinrikus, Rutt 2020. Eesti elulugude kogu ja selle uurimise perspektiive. Ühendus Eesti Elulood, Eesti Kirjandusmuuseum. <https://galerii.kirmus.ee/elulood/eesti-elulugude-kogu-ja-selle-uurimise-perspektiive/>. Vaadatud 01.05.2023.

Kuutma, Kristin 2005-2006. Identiteet. – *Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik*. Tiiu Jaago (toim). Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. <https://argikultuur.folklore.ee>. Vaadatud 10.04.2023.

Kõresaar, Ene 2005. Elulugu. – *Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik*. Tiiu Jaago (toim). Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. <https://argikultuur.folklore.ee>.
Vaadatud 03.03.2023.

Summary

Becoming a woman: finding identity in biographical interviews

In modern days, one's identity and its' searches have become the center for understanding the meaning of womanhood and manhood. This thesis aims to analyse biographical interviews centering on the female experience and thus describe the sense of identity, the road to finding self-identity and meanings on womanhood. For the research, I interviewed six women aged 22 – 45. The interviews lasted approximately 1.5 - 2.5 hours. My main research questions were as follows: through what do the women construct their identity, which parts of womanhood are most important to them and how have they found their identity.

Biographical direction of the interviews helped surface different aspects of the interviewees' experiences connected with womanhood. In addition to experiences, biographical narrative also helped in analysing their self-identity alongside their mental world and their values. The person sees the past in the light of the present. The interviewees thus combine the experiences of the past with their interpretations of the past from present: "Biographical narrative is not only linear chronologically, but always a complex combination of the perception of the past, present and future changing more so in different context" (Kõresaar 2003a: 69). In the interviews I not only focused on what was said but also how they told their story. Thesis refers to the work of Jerome Bruner "Life as Narrative" (1986), which focuses on biographical life narratives and how these narratives are formed. How people talked about their life was strongly intertwined with what was important in their lives and how they perceive life in general.

In my interviews the repeating motifs revealed itself, that illustrated the subjects most important to the interviewees along with their values and understanding of the relationship they have with the world. I used the term identity-marker to better illustrate these ideas. The women's identity-markers were independence, collectivity, the influence of other people and past events, the importance of childhood and their connection to nature and family. Although the interviewees recounted their lives in a variety of ways, the older women aged 40+ had a tendency for more collective self-identity. Women in their twenties had a more individual self-identity no matter if their childhood home was in the countryside or a more collective space such as a village. This has a strong connection to society's modernisation. In the book „Modernity and self-identity“ (1991) Anthony Giddens contrasts traditional and modern

culture, saying that modern society is characterized by a special awareness of one's individual identity (*self-identity*).

Identity-markers also consistently held meaning in the female experience of the interviewees. The meaning of the female experience was strongly tied with the women's overall self-perception and relationship with the world. The women of the younger generation (in their 20s) emphasized the female experience the least whilst feeling strongest towards their fight against female beauty standards. The other interviewees (aged 30+) focused more on the familial influence and discussed the role of a woman more generally.

The meaning of Womanhood illustrated certain topics such as Sexuality, Motherhood, and the effects of School-Bullying as points of contact between the six interviewees. The topic of Sexuality was raised by women for whom it was strongly intertwined with their self-image and trials of the past. All women born before the 1990s remembered sexuality as a taboo subject in their childhood. School-bullying has been the source of negative feelings towards womanhood for two women. Three women of whom all were mothers felt motherhood to be of great value to them and a pleasant part of their lives. Motherhood also raised many challenges for the women and a necessity for communal support.

In addition, the interviews illustrated the meanings of Womanhood and Femininity from a societal aspect. The topic of Womanhood was closely connected with topics of men and manliness. Many stated clearly the societal expectation for women to be beautiful and men to be successful. The topic of traditional gender roles received mixed reception. On the one hand, femininity was associated with tenderness and fragility but on the other hand with vigour and a strong will. Feminine figures mentioned were the poet Kristiina Ehin and literary characters from Anton Hansen Tammsaare's "Truth and Justice" Mari and Krõõt. The Question "What is your favorite part about being a woman?" gave rise to many personal feelings and aspects but also more collective thoughts on the subject. The privileges of womanhood appreciated most were open emotionality and the opportunity to be taken care of by men.

All interviewees have had to find meaning to their identity. The women whose identity was founded on collectiveness did not have to suffer as many crises and periods of self-discovery as others. Younger women's life stories reflected modern ideas of freedom of choice and thus the necessity to look back and analyse one's life story as a narrative. Modern day person's self-

identity is expressed through narrative, autobiography being the center for understanding one's identity (Giddens 1991: 76).

Five women out of six, fight against societal standards placed on women which are expressed as not feeling womanly enough or worthless as a woman. The interviewees have found their own means of dealing with the pressures: Christianity (1), therapy (3), hobby (1), consciously developing themselves (4). In the case of one woman, it is noticeable how, thanks to the presence of positive female role models, she has not had to deal with questioning these values about herself.

Being a woman has an important meaning to all the women in terms of their identity and finding their identity, no matter how they relate to their gender. On the one hand, society is slowly becoming more culturally diverse, but on the other it amplifies self-centeredness and thus feelings of loneliness. The opportunity to talk about the female experience creates a foundation for a more collective sense of identity and thus leads to a better understanding of one another.

Lisa 1

Küsitluskava (üks võimalik variant)

I blokk - varane lapsepõlv

- 1. Kus sa sündisid ja kus üles kasvasid?*
- 2. Milline oli sinu lapsepõlv: millises perekonnas üles kasvasid? Mida peeti su peres oluliseks? Mida tahad oma lapsepõlvest kaasa võtta ja mis on see, mida ei tahaks edasi kanda?*
- 3. Enne kooli minekut, kes olid sinu sõbrad? Kas mängisid rohkem poiste või tüdrukutega? Millised need suhted olid? Mis olid need mängud, mida mängisite? Kas mäletad, et eristati kuidagi poiste ja tüdrukute mängu? Kas vanemad/täiskasvanud suhtusid poistesse-tüdrukutesse (õdedesse, vendadesse – kui on) kuidagi erinevalt?*

II - kooliaeg

- 4. Kas mäletad, kuidas oli sinu jaoks kooliminemine? Mida mäletad ajast, kui käisid algklassidest? Mida mäletad selle perioodi poiste ja tüdrukute vahelistest suhetest? Millised olid tüdrukute ja poiste mängud sel ajal?*
- 5. Rääkides veidi hilisemast ajast – ütleme – 5-9 klass... Millega peale õppimise veel tegelesid? Millega üldse tüdrukud sel ajal tegelesid? Aga poisid? Kas õpetajad suhtusid noormeestesse ja neidudesse kuidagi erinevalt – on sul mingeid mälestusi seoses sellega?*
- 6. Rääkides romantilistest suhetest... kas mäletad oma esimest(i) armumist(i) või kunas hakkas sinu elus tekkima selline poiste-ja tüdrukute vaheline meeldimine?*
- 7. Kuidas suhtuti sinu lapsepõlves seksuaalsusesse...kui palju räägiti sellistest teemadest näiteks kodus? Koolis? Kas tüdrukud omavahel arutasid? Või arutati ka koos poistega?*

III - (gümnaasiumiaeg) - kuhu suundusid peale põhikooli?

- 8. Millisena mäletad ennast sel ajal? Millised olid need suhted tol ajal – sõbrannadega-noormeestega? Milline oli su minapilt tol ajal? Kas nägid end tüdrukuna või noore naisena? Mis sinu minapilti võis mõjutada? Kui palju võrdlesid ennast teiste tüdrukutega? Kas sul oli sel ajal ka eeskujusid – kelle moodi tahtsid olla?*
- 9. Millised olid sinu unistused-igatsused seoses naiseks olemisega? (või üldiselt...)*

IV - Täiskasvanuiga

- 10. Millised valikud tegid peale kooliaega? Mis neid valikuid mõjutas?*

11. Milliseks kujunesid meeste-ja naistevahelised suhted täiskasvanueas? Millised on olnud sinu suhted sõbrannadega?
12. Kuidas on kujunenud pere loomine? (kohtumine elukaaslasega...)
13. Kudas said emaks? Mis mälestused/emotsioonid sellega seostuvad? Kuidas näed end emana praegu? Kas/kuidas see on aja jooksul muutunud? Kas emadus muutis sinu nägemust endast? Kuidas?
14. Mis on olnud sinu elu oluliseimad murdepunktid? Kas/kuidas seostuvad need naiseks olemisega?

V - Üldised naisteemad

15. Milline on olnud sinu riietumisstiil ja kuidas see on aja jooksul muutunud? Kuidas ja kui vanana leidsid oma tee meigini? Mida hindad naise välimuse puhul? Mida tähendab sinu jaoks naiselikkus?
16. Kui tähtis on sinu jaoks praegu üldse naiseks olemine? Mida see sinu jaoks tähendab? Kas see on muutunud võrreldes varasemaga? Millest sõltub naiselik enesekindlus?
17. Kas kõrvutad ennast praeguses ajas teiste naistega? Kas sul on äkki naiseeskujusid?
18. Mida pead naisena enda suurimaks väljakutseks? Millised on Sinu arvates naiste suurimad väljakutsed?
18. Mis sind naisena või üleüldse kõige rohkem inspireerib? Mis on su lemmikosa naiseks olemise juures? Mille üle oled enda kui naise juures (või üleüldse) kõige uhkem?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Laura Prii,

1. 1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Neiust naiseks: identiteedi leidmine eluloolistes intervjuudes”,

mille juhendaja on Merili Metsvahi,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

1. 2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

1. 3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

1. 4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Laura Prii
19.05.2023